

ROZDZIAŁ V

DZIAŁALNOŚĆ WŚRÓD MŁODZIEŻY

5.1 Młodzi Patriotci Polscy w ZSRR

Działalność wśród młodzieży, polegająca na kształtowaniu jej światopoglądu, stanowiła bardzo istotny element pracy zetpepowskich aktywistów. Jak trafnie zauważyła Elżbieta Kowalczyk, niezwykle istotny dla nich był fakt, że przyszłość należy do młodego pokolenia, które będzie budować nową Polskę. To wyznaczało kierunki aktywności Związku na tym kierunku działania. Młodzież powinna więc, poprzez pracę ideologiczną, oświatową, kulturalną i wychowawczą, zostać odpowiednio przygotowana do życia w nowych warunkach, oraz stać się zwolennikiem planowanych reform w wyzwolonym kraju¹.

Sekcje młodzieżowe, zgodnie z dyspozycjami zawartymi w „Statucie Organizacji Młodych Patriotów Polskich w ZSRR”, powinny powstać przy wszystkich zarządach obwodowych, rejonowych oraz kołach ZPP². Dokument ten – a za nim kolejne, tworzone przez poszczególne zarządy Związku – podkreślał, że najważniejsze jest „wychowanie młodzieży w duchu wolnościowych tradycji narodowych, w duchu demokratycznym i patriotycznym”³. Pod tym pojęciem kryło się przede wszystkim wpajanie młodym ludziom haseł przyjaźni ze Związkiem Radzieckim oraz „bratnimi” narodami słowiańskimi.

Zadaniem sekcji było m.in. „podnoszenie poziomu intelektualnego” młodych ludzi oraz przygotowywanie ich „do samodzielnej pracy i udziału w życiu społecznym”. Planowano również postawić na „wychowanie fizyczne i szkolenia zawodowe”, aby jak najlepiej przygotować przyszłe pokolenie, które będzie budować „nową” Polskę⁴.

Aby osiągnąć swoje cele Organizacja Młodych Patriotów Polskich (OMPP) miała prowadzić pracę ideowo–wychowawczą i samokształceniową poprzez „wygłaszanie referatów i pogadanek na tematy polityczne, literackie, naukowe”. Ponieważ członkiem organizacji mogły być osoby w wieku 9–21 lat, zajęcia powinny być dostosowane do ich poziomu (wieczorki dyskusyjne, imprezy artystyczne, wycieczki krajoznawcze, regularnie redagowanie gazetek ściennych). Aktywiści Związku powinni zapewnić starszej młodzieży

¹ E. Kowalczyk, *Działalność Związku Patriotów Polskich na Wileńszczyźnie 1944–1946*, Warszawa [2010], s. 151.

² Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), zespół akt: Związek Patriotów Polskich w ZSRR 1943–1946 (dalej: ZPP w ZSRR), sygn. 12, Statut Organizacji MPP w ZSRR, k. 13–14; sygn. 1360, Statut Organizacji MPP w ZSRR, k. 8–9; sygn. 85, Statut Organizacji MPP w ZSRR, k. 8–9; E. Kowalczyk, *op. cit.*, s. 151.

³ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 2329, Projekt Organizacji MPP w ZSRR, k. 1; sygn. 12, Projekt Organizacji MPP w ZSRR (rękopis), k. 15–16; Projekt Organizacji MPP w ZSRR (maszynopis z odrębnymi poprawkami), k. 17.

⁴ *Ibidem*, sygn. 1304, Organizacja MPP przy zarządach obwodowych, rejonowych i sekcjach ZPP, k. 107–110.

szkolenia zawodowe – różnego rodzaju kursy, „indywidualne nauczanie zawodu w MTS⁵, artelach i pracowniach”⁶. Należało zadbać również o zdrowie fizyczne, zapewniając młodym ludziom gimnastykę, gry i zabawy.

Referaty młodzieżowe organizowały drużyny Młodych Patriotów Polskich (dla dzieci w wieku 9–14 lat) oraz koła Młodych Patriotów Polskich (dla dzieci powyżej 14 lat). Do ich założenia (przy zarządach obwodowych, rejonowych, kołach ZPP, szkołach lub sierocińcach) wystarczyło pięciu członków. Na czele drużyny MPP stał drużynowy wyznaczony przez kierownictwo koła MPP, względnie dyrektorów szkół lub sierocińców⁷. Na czele kół stał zarząd składający się od trzech do pięciu osób⁸. Drużyny MPP podlegały kołom MPP, te z kolei referentom ds. młodzieży przy zarządach rejonowych ZPP. Za całokształt pracy wśród młodzieży odpowiedzialne były wydziały młodzieżowe przy zarządach obwodowych lub republikańskich, a te przed Referatem Młodzieży Zarządu Głównego ZPP.

Ogółem na terenie ZSRR w latach 1943–1946 „działało 578 kół młodych, które wydawały 205 gazetek ściennych, zorganizowały 264 sekcje samokształceniowe, 184 sekcje literacko–naukowe, 216 kół dramatycznych, 90 sekcji sportowych”⁹.

5.2 Organizacja wydziałów młodzieżowych ZPP w zachodnich obwodach USRR

5.2.1 Obwód lwowski

W początkowym okresie funkcjonowania zarządów obwodowych ZPP na terenach Zachodniej Ukrainy kwestia zaangażowania do pracy młodzieży pozostawała na drugim planie. Wynikało to głównie z braku odpowiedniej ilości kadr. Wykorzystane materiały archiwalne nie pozwalają nam odtworzyć działalności na tym polu do września 1945 r.¹⁰

Jedynym zachowanym „śladem” jest zapis w „Uchwale Prezydium ZG ZPP w sprawie działalności Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie”, mówiący o „zupełnym braku pracy wśród młodzieży i nauczycielstwa, wśród których dotąd są bardzo poważne wpływy reakcji”.

⁵ MTS (Машино–тракторная станция) – Stacja Maszynowo–Traktorowa. Przedsiębiorstwa państwowe prowadzące obsługę maszynową rolnych gospodarstw spółdzielczych. Utworzone po raz pierwszy w ZSRR w latach 20. XX wieku. Po 17 września 1939 r. funkcjonują na ziemiach polskich zajętych przez ZSRR.

⁶ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1360, Statut Organizacji MPP w ZSRR, k. 8; sygn. 85, Statut Organizacji MPP w ZSRR, k. 8.

⁷ Jeżeli Drużyna MPP lub Koło MPP były zorganizowane w szkole lub sierocińcu ich praca musiała być koordynowana z wychowawcami, nauczycielami oraz kierownikami odpowiednich placówek.

⁸ W niektórych dokumentach związku podaje się 2–3 osoby; AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1304, Organizacja MPP przy zarządach obwodowych, rejonowych i sekcjach ZPP, k. 107.

⁹ *Sprawozdanie sekretarza generalnego ZG ZPP posła A. Juszkiewicza*, [w:] *Publicystyka Związku Patriotów Polskich 1943–1944. Wybór dokumentów*, Warszawa 1967, s. 412; „Wolna Polska” 1946, nr 21–22, s. 4.

¹⁰ Wzrost zainteresowania sprawami młodzieży w drugim półroczu 1945 r. jest charakterystyczny dla wszystkich rejonów ZSRR; *Więcej zainteresowania dla pracy wśród młodzieży*, „Wolna Polska” 1945, nr 42, s. 4.

Jednocześnie ZG zobowiązał lwowskich działaczy do utworzenia „referatu ds. młodzieży, rozwinąć pracę wśród młodzieży szkolnej przyciągając do tego nauczycieli demokratów”¹¹.

Wydaje się, że w drugim i trzecim kwartale 1945 r. sprawami młodzieży we Lwowie zajmował się Wydział Kulturalno–Oświatowy. Na podstawie zachowanych dokumentów możemy ustalić jedynie datę wyodrębnienia się tamtejszego Wydziału Młodzieżowego z Wydziału Kulturalno–Oświatowego na dzień 17 września 1945 r.

Przewodniczącą Wydziału Młodzieżowego we Lwowie została Anna Kamińska. Do Zarządu weszli również: sekretarz – Łucja Kiszko, skarbnik – Krystyna Dąbrowiecka oraz członkowie: Maria Aman, Janusz Kopczyński i mgr Kozło. Wkrótce dokooptowano do nich przedstawicieli poszczególnych rejonów – z szewczenkowskiego: Antoniego Kurtycza, Jadwigę Antoniak, Lidę Kaczorowską; z kolejowego – Stanisławę Całównę, Ludmiłą Duda; ze stalinowskiego – Krawca¹².

Początkowo głównym zadaniem pracowników Wydziału Młodzieżowego było dotarcie do jak największej ilości polskich dzieci z terenu Lwowa i okolic, które zaangażowałyby się w pracę kół Młodych Patriotów. Od końca września do początków grudnia 1945 r. trwało, jak zapisano w sprawozdaniu, „poznawanie terenu pracy z młodzieżą szkolną i pozaszkolną”. Polegało ono na organizacji szeregu spotkań z młodzieżą w szkołach w różnych częściach miasta (tab. 16)¹³.

Kierowniczka Wydziału Młodzieżowego miała dość duże „pole do popisu”, bowiem w samym Lwowie „działały 24 szkoły z urzędowym językiem polskim, w których uczyło się 6982 dzieci”. Wszystkie z nich, potencjalnie, mogły działać w kołach MPP.

¹¹ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 2275, Uchwała Prezydium ZG ZPP w sprawie działalności Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 26 III 1945 r., k. 11–12.

¹² *Ibidem*, sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r., k. 13–14; sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (rękopis), k. 90–93; Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (maszynopis), k. 95–98.

¹³ *Ibidem*, sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r., k. 11; sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (rękopis), k. 90; Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (maszynopis), k. 95; sygn. 1303, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r., k. 92; BAM, rkps. 3508, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r., k. 106.

Tab. 16. Zarejestrowane zebrania organizacyjne Wydziału Młodzieżowego (1945)

Data [1945]	Wyszczególnienie
27 IX	Spotkanie z młodzieżą akademicką (filia Lwowskiego Uniwersytetu Państwowego)
11 X, 20 XI	Spotkania z młodzieżą rejonu kolejowego
8 XI, 21 XI, 22 XI, 23 XI	Spotkania z władzami szkoły nr 10 oraz Komitetem Rodzicielskim w sprawie zorganizowania Akademii Mickiewiczowskiej
12 XI	Spotkanie z władzami szkoły nr 18 (przy ul. Kordeckiego) w celu przygotowania „terenu pracy”
24 XI, 26 XI 27 XI	Spotkania z władzami szkoły nr 33 oraz Komitetem Rodzicielskim w sprawie zorganizowania Akademii Mickiewiczowskiej
2 XII	Akademia Mickiewiczowska, referat dla młodzieży obwodu lwowskiego
4 XII	Spotkanie w sprawie reorganizacji Wydziału, z powodu wyjazdu niektórych jego członków do kraju

Źródło: AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r., k. 11; sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (rękopis), k. 90; Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (maszynopis), k. 95; sygn. 1308, Sprawozdanie Zarządu Rejonu Kolejowego ZPP za listopad 1945 r., k. 65; BAM, Rkps. 3508, Plan pracy Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie na grudzień 1945 r., k. 110–111.

W organizację spotkań bardzo czynnie zaangażowała się A. Kamińska. Pierwsze tygodnie jej pracy pokazały, że „jest właściwą osobą, na właściwym miejscu”. Zaprezentowany przez nią 23 października 1945 r. podczas posiedzenia Wydziału Organizacyjnego ZPP pomysł zebrań w szkołach i zarządach domów celem „wyboru przedstawicieli młodzieżowych” został poparty przez Albina Donata. Ustalono wówczas miejsce wygłaszania referatów „na platformie ZPP”¹⁴.

12 listopada przewodnicząca odbyła rozmowę z dyrektorką szkoły nr 18 (przy ulicy Kordeckiego) – celem „przygotowania terenu pracy”, oraz z kierowniczką Wydziału Oświaty Ludowej Rejonu Kolejowego. Rezultatem obu spotkań było uzależnienie zgody na współpracę szkół z ZPP od decyzji rejonowych i miejskich władz oświatowych.

Zezwolenie takie wydał 1 grudnia 1945 r. Bereźnicki z Miejskiego Wydziału Oświaty Ludowej¹⁵. Dzięki niemu nawiązano współpracę pomiędzy ZPP a lwowskimi szkołami.

¹⁴ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1304, Protokół z posiedzenia Wydziału Organizacyjnego ZPP z 23 X 1945 r., k. 7; *Z życia młodzieży polskiej we Lwowie*, „Czerwony Sztandar” 1946, nr 78 (1973), s. 3; *Wzorowa szkoła*, „Czerwony Sztandar” 1946, nr 75 (1960), s. 3.

¹⁵ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie za grudzień 1945 r., k. 11.

Przewodnicząca A. Kamińska osobiście odwiedziła wówczas dyrektorów placówek z wykładowym językiem polskim, co wkrótce zaowocowało wygłoszeniem referatu o Adamie Mickiewiczu dla młodzieży obwodu lwowskiego¹⁶.

Z dniem 30 listopada 1945 r. do Wydziału Młodzieżowego Zarządu Obwodowego przeszły wydziały młodzieżowe z rejonów Lwowa. Ich dalszą reorganizację miała przeprowadzić A. Kamińska¹⁷.

Jej aktywność powodowała stały wzrost liczby członków zrzeszonych w ramach lwowskiego Wydziału Młodzieżowego ZPP. W okresie od 30 listopada 1945 r. do 31 stycznia 1946 r. było to od 158 do 241 osób (tab. 17).

Tab. 17 Liczba zorganizowanych członków Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie

Data	Liczba członków
30 listopada 1945	158
4 grudnia 1945	241
31 grudnia 1945	196
31 stycznia 1946	218

Źródło: AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie za grudzień 1945 r., k. 10; Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r., k. 11; Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie za styczeń 1946 r., k. 8; sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie od 1 I do 31 III 1946 r., k. 57; Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (rękopis), k. 90; Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (maszynopis), k. 95.

Dzięki intensywnej akcji propagandowej udało się powołać przy lwowskich zarządach rejonowych koła młodzieży¹⁸. Początkowo utworzono ich cztery (akademickie, rejonu szewczenkowskiego, rejonu stalinowskiego oraz rejonu kolejowego), a do końca grudnia 1945 r. powołano jeszcze Koło Międzyszkolne (tab. 18).

¹⁶ *Ibidem*, sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r., k. 12; sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (rękopis), k. 91; Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (maszynopis), k. 96.

¹⁷ *Ibidem*, sygn. 1308, Sprawozdanie Zarządu Rejonu Kolejowego za listopada 1945 r., k. 2.

¹⁸ Podobną akcję propagandową, na którą składały się m.in. koncerty, zabawy, referaty, słuchowiska radiowe dla dzieci przeprowadził Wydział Młodzieżowy Zarządu Republikańskiego ZPP w Wilnie; E. Kowalczyk, *op. cit.*, s. 154.

Tab. 18. Koła młodzieży we Lwowie (1945)

Nazwa koła młodzieży	Aktywiści	Sympatycy	Pełnomocnik
Rejonu szewczenkowskiego	103	25*	Janina Kurtycz (kierowniczka Rejonowego Wydziału Młodzieży)
Rejonu kolejowego	35	50**	Stanisława Całówka (kierowniczka Rejonowego Wydziału Młodzieży)
Rejonu stalinowskiego	4	8	Krawiec (uczeń szkoły wieczorowej)
Akademickie	4	4	Janina Paślawska (studenta I roku filologii)
Międzyszkolne	13	?	Zdzisława Cichocka (była nauczycielka szkoły średniej w Kozielnikach)
RAZEM	159	87	

* uczniowie lwowskiej szkoły nr 33

** uczniowie lwowskich szkół nr 10 i 30

Źródło: AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie za grudzień 1945 r., k. 10; Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r., k. 11; Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie za styczeń 1946 r., k.8; sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie od 1 I do 31 III 1946 r., k. 59; Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (rękopis), k. 90; Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (maszynopis), k. 95; sygn. 1308, Protokół nr 14 Zarządu Rejonu Kolejowego ZPP z 22 XI 1945 r., k. 34; Protokół nr 15 Zarządu Rejonu Kolejowego ZPP z 30 XI 1945 r., k. 35; sygn. 1308, Protokół Sekcji Młodzieżowej przy Zarządzie Rejonu Kolejowego ZPP z 20 XI 1945 r., k. 57–58; sygn. 1309, Protokół zebrania młodzieży, członków Zarządu Rejonu Szewczenkowskiego ZPP z 12 X 1945 r., k. 25; Protokół zebrania młodzieży, członków Zarządu Rejonu Szewczenkowskiego ZPP z 22 X 1945 r., k. 21; sygn. 1303, Z życia i pracy ZPP we Lwowie (bez daty), k. 80–81.

Powołanie kół było sporym sukcesem organizacyjnym. Początkowo zebrania się z każdym z nich odbywały się oddzielnie. Przewodnicząca Wydziału – A. Kamińska – tłumaczyła taki stan rzeczy „różnymi zainteresowaniami” oraz „zbyt krótkim dniem”, który musiał być wykorzystany dla innych „spraw ważniejszych, koniecznych”¹⁹.

W rejonie kolejowym pierwsze posiedzenie sekcji młodzieżowej miało miejsce 20 listopada 1945 r. Obecnych było dziesięciu aktywistów²⁰, z których wyłoniono sześciuosobowy Zarząd. Przewodniczącym został Roman Bardowski, zastępcą

¹⁹ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie za grudzień 1945 r., k. 10.

²⁰ Byli to: Roman Bardowski, Marta Bardowska, Zbigniew Tymczyszyn, Czesław Chuget, Stanisława Cały, Janusz Dobrowiecki, Edward Stemplewski, Barbara Wilczyk, Justyna Choceker oraz Ludmiła Duda; *Ibidem*, sygn. 1308, Protokół Sekcji Młodzieżowej przy Zarządzie Rejonu Kolejowego ZPP z 20 XI 1945 r., k. 57.

przewodniczącego – Czesław Huget, skarbnikiem – Zbigniew Tymczyszyn, członkami: Stanisława Cały, Janusz Dobrowiecki oraz Edward Stemplewski²¹.

Powołano pięć kół, których pełnomocnikami zostali aktywiści ZPP: R. Bardowski objął koło chóralne i szachistów, C. Huget – dramatyczne i muzyczne, a Z. Tymczyszyn – sportowe²².

W listopadzie 1945 r. młodzież do lat 12 spotykała się codziennie w świetlicy. „Gry dzieciinne i kino” nadzorował J. Dobrowiecki. Dodatkowo raz w tygodniu odbywały się zebrania starszej młodzieży, podczas których omawiano sprawy organizacyjne oraz przygotowywano do występów młodszych artystów z Koła Dramatycznego²³.

W grudniu w rejonach szewczenkowskim i stalinowskim spotkania odbywały się dwa razy w tygodniu²⁴. W zebraniach drugiego rejonu uczestniczyła także młodzież z rejonów kolejowego i czerwonoarmiejskiego. Poświęcone one były przede wszystkim organizacji lekcji języka angielskiego oraz sprawom chóru, który miał działać pod kierunkiem wybitnego pedagoga prof. Adamczaka. Omawiano również „najnowsze wypadki na podstawie gazet, lektur młodzieżowych, gazetki – miesięcznika Wydziału Młodzieży, której nazwa ustalono <<Jutrzenka>>”.

Pierwszy numer wspomnianej gazetki, ukazał się w grudniu 1945 r. i poświęcony był pamięci Adama Mickiewicza. Znalazły się w niej dwa duże artykuły: „Mickiewiczowskie Czterdzieścictery” oraz „A. Mickiewicz a język angielski”²⁵.

* * *

Od początku 1946 r. działacze lwowskiego Wydziału Młodzieżowego podejmowali starania o uruchomienie w mieście kółek naukowych, mających za zadanie uzupełnienie szkolnych programów z czterech przedmiotów: historii, geografii, rozszerzonego języka polskiego oraz języka łacińskiego. Program nauczania realizowany podczas spotkań tych kół miał być opracowany przez członków sekcji nauczycielskiej oraz zatwierdzony przez odpowiedni zespół pedagogiczny, powołany do życia 1 marca 1946 r.

Jednak do tego dnia, z powodu trudności technicznych, związanych z lokalami, zostało uruchomione tylko edynie jedno koło – przy teatrze ZPP. Do połowy marca, dzięki

²¹ *Ibidem*, sygn. 1308, Protokół Sekcji Młodzieżowej przy Zarządzie Rejonu Kolejowego z 20 XI 1945 r., k. 57.

²² *Ibidem*, sygn. 1309, Protokół zebrania młodzieży, członków Zarządu Rejonu Szewczenkowskiego ZPP z 22 X 1945 r., k. 21; sygn. 1308, Protokół Sekcji Młodzieżowej przy Zarządzie Rejonu Kolejowego ZPP z 20 XI 1945 r., k. 57.

²³ *Ibidem*, sygn. 1304, Sprawozdanie Zarządu Rejonu Kolejowego ZPP za listopad 1945 r., k. 2; sygn. 1308, Sprawozdanie Zarządu Rejonu Kolejowego ZPP za listopad 1945 r., k. 65.

²⁴ *Z życia młodzieży polskiej we Lwowie*, „Czerwony Sztandar” 1946, nr 78 (973), s. 3.

²⁵ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie za grudzień 1945 r., k. 10.

intensywnej propagandzie, udało się utworzyć jeszcze dwa (w rejonach stalinowskim oraz kolejowym). Na zebrania kółek uczęszczała najzdolniejsza młodzież z klas 8–10. Liczba uczestników wahała się od 80 do 100.

W styczniu 1946 r. w ramach koła historycznego odbywały się bezpłatne zajęcia poświęcone dziejom świata i Europy. Luźne wykłady nie zostały uporządkowane chronologicznie, lecz omawiały konkretne zagadnienia. Dzieci wysłuchały m.in. dwóch wykładów kierowniczkii Wydziału Kamińskiej: „Dzieje przedhistoryczne Polski z nawiązaniem do teorii niemieckich i polskich opartych na wykopaliskach archeologicznych” oraz „Dzieje Polski za Bolesława Chrobrego z nawiązaniem do teraźniejszości – kwestia granic”²⁶.

W ramach kółka literackiego w styczniu 1946 r. dzieci wysłuchały kilku wykładów: „Pojęcie miłości ojczyzny” – na podstawie rozprawki Libelta pod tym samym tytułem, „Psychologia narodów” (referowała A. Kamińska), „Miłość ojczyzny w literaturze polskiej” – na podstawie rozprawki Tarnowskiego pod tym samym tytułem i „wyjątków dzieł różnych przytoczonych pisarzy” (referował C. Lechicki).

W ramach koła sportowego referat „Higiena sportów zimowych z punktu widzenia biologicznego rozwoju” wygłosił student IV roku biologii, asystent W.M. Karpiak, który zredagował również drugi, noworoczny numer gazetki „Jutrzenka”.

Od 10 lutego 1946 r. trwała „intensywna propaganda działalności kół”²⁷. Niestety, zachowane materiały nie precyzują nam, co kryło się pod tym pojęciem. Brakuje bowiem dokumentacji za okres od lutego do kwietnia 1946 r. Wydaje się jednak, że założony cel nie został osiągnięty, a początkowy zapal młodzieży wyraźnie spadł.

W kwietniu 1946 r. ponownie postanowiono zreorganizować Koło Młodzieży, zwołując na 15 dzień miesiąca wiec młodzieży. Planowano sporządzić dokładne spisy, by ustalić, ile młodych ludzi jeszcze pozostaje w mieście. Należało zorganizować ich w taki sposób, aby „młodzież sama sobą kierowała, przygotowywała materiały do pracy, współpracowała z Zarządem Obwodowym”²⁸. Służyć temu miał również stosunkowo obszerny artykuł opublikowany w „Czerwonym Sztandarze”, podkreślający, że „Wydział Młodzieżowy wychowuje swych członków w tradycyjnej przyjaźni narodu polskiego z innymi narodami słowiańskimi (...) do Związku Radzieckiego”²⁹.

²⁶ *Ibidem*, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie za styczeń 1946 r., k. 8.

²⁷ *Ibidem*, sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie od 1 I do 31 III 1946 r., k. 57.

²⁸ *Ibidem*, sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 8 IV 1946 r. (maszynopis), k. 72.

²⁹ *Z życia młodzieży polskiej we Lwowie*, „Czerwony Sztandar” 1946, nr 78 (973), s. 3.

Większą aktywność pracy wśród młodzieży miał zapewnić również nowy zastępca przewodniczącego Wydziału – Władysław Cypiński³⁰. Niestety na podstawie zachowanych materiałów archiwalnych nie jesteśmy w stanie odpowiedzieć, czy podjęte działania przyniosły spodziewane efekty.

5.2.2 Obwód stanisławowski

W Stanisławowie sprawa utworzenia „aktywu młodzieżowego” pojawiła się po raz pierwszy na posiedzeniu Zarządu Obwodowego ZPP dopiero 18 lipca 1945 r. W związku z wakacjami szkolnymi był to bardzo niefortunny termin. Sekretarz Antoni Wierzejski zaproponował więc początkowo utworzenie „aktywu wśród uczniów klas wyższych”. Nadzór nad projektem miał objąć Karol Różycki – jako kierownik Wydziału Kulturalno–Oświatowego. Planowano zaangażować młodzież w akcję zbiórki książek oraz przygotowanie imprez. Działacze ZPP chcieli również organizować dla niej odpowiednie „pogadanki na aktualne tematy społeczne”³¹.

Podczas kolejnego posiedzenia (25 lipca 1945 r.) aktywiści postanowili zwołać w tej sprawie zebranie organizacyjne, które wyznaczono na najbliższą sobotę. Przemówienie wygłosić miał wówczas Różycki³². Zachowane materiały archiwalne nie pozwalają nam stwierdzić, czy spotkanie odbyło się, ani kiedy dokładnie stanisławowski Wydział Młodzieżowy został powołany.

Pod koniec marca 1945 r. tamtejsi działacze, w odpowiedzi na telegram z Moskwy, zapewnili ZG, że na terenie miasta, w polskich szkołach od września 1944 r. działają „kółka młodzieżowo–studenckie w myśl programów szkół radzieckich (...) – matematyczne, przyrodnicze, fizyczne, historyczne, geograficzne, muzyczne, sportowe”. Poza tym istniały różne sekcje sportowe oraz „kółka samoobrony przeciwlotniczej, straży pożarnej”. W zajęciach regularnie miało uczestniczyć około 1600 dzieci³³. Podane w sprawozdaniu dane są jednak, na skutek braku materiałów archiwalnych, bardzo trudne do weryfikacji.

³⁰ Biblioteka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza (dalej: BAM), rkps. 3508, Pismo A. Kamińskiej do prof. Mazura z V 1946 r., k. 112.

³¹ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1351, Protokół z Akademii Grunwaldzkiej zorganizowanej przez ZPP w Stanisławowie 18 VII 1945 r., (rękopis), s. 105–106; sygn. 166, Protokół z Akademii Grunwaldzkiej zorganizowanej przez ZPP w Stanisławowie 18 VII 1945 r., k. 62.

³² *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 25 VII 1945 r. (rękopis), s. 109–110; sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 25 VII 1945 r., k. 66.

³³ *Ibidem*, sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 28 III 1945 r., k. 41; sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 28 III 1945 r., k. 62–63.

5.2.3 Obwód drohobycki

W Drohobyczu od września 1945 r. rozpoczęto „opiekę nad młodzieżą szkolną”. Było to konieczne, ponieważ do szkoły zapisało się „zaledwie 80 dzieci różnego wieku”, które pobierać miały naukę w języku ukraińskim. Ponadto były one „rozproszone według rejonu zamieszkania po kilku szkołach”. Stąd pomysł zetpepowskich działaczy, aby uruchomić lekcje języka polskiego w porozumieniu z ukraińskimi władzami szkolnym. Mieli je prowadzić głównie aktywiści, ze względu na wyjazd do kraju znacznej liczby miejscowych nauczycieli³⁴.

Kwestię utworzenia sekcji MPP poruszono podczas posiedzenia Zarządu Obwodowego ZPP 16 listopada 1945 r.³⁵. Do końca miesiąca należało wybrać zarząd, omówić cele i zadania, ustalić dni zebrań zarządu oraz ilości zbiórek MPP. Pierwsze imprezy zaplanowano na 25, 30 i 31 (!) listopada oraz 2 grudnia 1945 r.

W ramach pracy kulturalno–wychowawczej zaproponowano również: pogadanki na tematy polityczne; urządzenie „choinki” (30 listopada) oraz wieczoru poświęconego powstaniu listopadowemu (2 grudnia); uruchomienie biblioteki; stworzenie kółek (chóralnego, tanecznego oraz samokształceniowych: historia, literatura, geografia) oraz zorganizowanie wycieczki do kina. Program pracy MPP obejmował ponadto kurs języka polskiego, naukę pieśni, gry i zabawy, pogadanki oraz wycieczki do kina³⁶.

Zarząd Koła MPP w Drohobyczu udało się ostatecznie powołać 26 listopada 1945 r. W jego składzie znalazło się początkowo sześć osób: przewodniczący – Wiesław Morski, zastępca przewodniczącego Janina Biedka, sekretarz – Zdzisław Pasek, skarbnik – Józef Milan, bibliotekarz – Henryk Spiech oraz referent oświatowy – Groch³⁷.

Koło MPP w grudniu 1945 r. liczyło 45 dzieci do lat 14, które podzielone były na 4 grupy. Zajęcia prowadzone przez nauczycieli miały odbywać się codziennie³⁸.

Koło MPP nie funkcjonowało zbyt dobrze, o czym może świadczyć ocena przedstawiona przez delegatkę ZG ZPP – Zofię Biller – podczas posiedzenia Zarządu

³⁴ BAM, rkps. 3511-1, Pismo przewodniczącego Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu do przedstawiciela ZG ZPP we Lwowie S. Eksteina z 26 IX 1945 r., k. 5.

³⁵ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1283, Protokół nr 35 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 16 XI 1945 r., s. 37; sygn. 85, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 1 IV do 31 XII 1945 r., k. 49; BAM, rkps. 3511-1, Plan pracy MPP w Drohobyczu na listopad i grudzień 1945 r., k. 8.

³⁶ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 85, Plan pracy MPP w Drohobyczu na listopad i grudzień 1945 r., k. 62.

³⁷ *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 36 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 26 XI 1945 r., s. 41–42.

³⁸ *Ibidem*, sygn. 85, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 1 IV do 31 XII 1945 r. (maszynopis), k. 18; Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 1 X do 15 XII 1945 r., k. 39; Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 1 IV do 31 XII 1945 r. (rękopis), k. 48.

Obwodowego ZPP pod koniec 1945 r. Twierdziła ona, że należy jeszcze raz, „według otrzymanego statutu”, założyć koło MPP i „otoczyć młodzież opieką”³⁹.

* * *

W Borysławiu sekcję MPP utworzono najprawdopodobniej w listopadzie 1945 r.⁴⁰, chociaż pierwsze jej posiedzenie odbyło się dopiero 2 grudnia 1945 r.⁴¹ W obecności 100 osób wybrano wówczas Zarząd⁴², omówiono cele organizacji (referował sekretarz odpowiedzialny Jan Miś), a także ustalono terminy kolejnych zebrań zarządu (w poniedziałki o godz. 18:20) oraz zbiórek członków MPP (w soboty o godz. 19:00). Wyznaczono również „dyżury dla pracy organizacyjnej”. Dzień później (3 grudnia) zatwierdzono niewielkie zmiany w składzie Zarządu. Przewodniczącym został Roman Czopp, zastępcą przewodniczącego – Filip Widepol, sekretarzem – Anna Góral, zastępcą sekretarza – Janina Niemcówna, skarbnikiem – Michał Morski, a bibliotekarzem – Ryszard Kosiba⁴³.

Na jednym z kolejnych spotkań Zarządu wybrano Komisję Kulturalną Koła, w składzie której znaleźli się: Tadeusz Skreżyna, Ryszard Kosiba, Roman Czopp, Anna Góral, Michał Morski i dwóch członków Zarządu ZPP w Borysławiu⁴⁴.

W materiałach archiwalnych zachował się dokument, w którym jako główny cel zapisano „ogarnięcie (...) całej młodzieży polskiej z terenu Borysławia i tworzenie Kół Młodych Patriotów”⁴⁵. Chciano to osiągnąć poprzez „pogadanki, przedstawienia, rewie, wiece i zabawy taneczne”. Młodzież mogła również uczestniczyć w „zbiórkach historycznych i literackich”, podczas których miał być położony nacisk na „literaturę aktualną”, oraz w kursach językowych (uczono głośnego czytania, opowiadania oraz opracowywano tematy związane ze „zbiórkami”).

Pracę organizacyjną prowadzono w czterech sekcjach. Sekcja świetlicowa opiekowała się помещaniem Koła oraz redagowała gazetkę ścienną; artystyczna – przygotowywała wieczorki artystyczne; bibliotekarska (pod kierunkiem Ryszarda Kosiby) – porządkowała

³⁹ *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 40 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu (koniec 1945 r.), s. 57.

⁴⁰ *Ibidem*, sygn. 1304, Plan pracy MPP we Lwowie na listopad i grudzień 1945 r., k. 114

⁴¹ *Ibidem*, sygn. 86, Sprawozdanie Zarządu Rejonowego ZPP w Borysławiu od 8 VIII do 30 XII 1945 r., k. 27; sygn. 1304, Protokół nr 1 Zarządu MPP w Borysławiu z 2 XII 1945 r., k. 102.

⁴² W składzie wybranego 2 grudnia 1945 r. Zarządu znaleźli się: Roman Czopp (przewodniczący), Ryszard Kosiba (zastępca przewodniczącego), Filip Widepol (sekretarz), Janina Niemcówna (skarbnik), Anna Góral (bibliotekarz) oraz Irena Muruszczyńska i Rudolf Baran; *Ibidem*, Protokół nr 1 Zarządu MPP w Borysławiu z 2 XII 1945 r., k. 102.

⁴³ *Ibidem*, sygn. 1304, Protokół nr 2 Zarządu MPP w Borysławiu z 3 XII 1945 r., k. 102; sygn. 86, Sprawozdanie Zarządu Rejonowego ZPP w Borysławiu od 8 VIII do 30 XII 1945 r., k. 27.

⁴⁴ *Ibidem*, sygn. 1304, Protokół nr 4 Zarządu MPP w Borysławiu z 23 XII 1945 r., k. 104.

⁴⁵ *Ibidem*, Plan pracy MPP przy ZPP (bez daty), k. 111.

książki; sportowa – prowadziła zajęcia z siatkówki, organizowała wycieczki oraz opiekowała się ogrodem⁴⁶.

Wspólnym zadaniem sekcji była praca nad uruchomieniem biblioteki do dnia 8 grudnia 1945 r.⁴⁷ Termin ten, jak się okazało, był nierealny, bowiem w połowie miesiąca placówka była jedynie „częściowo zorganizowana”⁴⁸. Jej uruchomienie nastąpiło tuż przed wigilią. Na posiedzeniu Zarządu 23 grudnia bibliotekarzem wybrano Filipa Widepola, a honorowym kierownikiem biblioteki – Ryszarda Kosibę. Uchwalono wówczas również miesięczne składki w wysokości 1 rb. od członków ZPP oraz 3 rb. od pozostałych czytelników. Kaucja (dla wszystkich) wynosiła 10 rb., z możliwością otrzymania ulgi (w wyjątkowych przypadkach) za zgodą Komisji Kulturalnej Koła⁴⁹. Ogółem do końca 1945 r. udało się zebrać około „trzy tysiące różnych książek”, m.in. naukowych oraz beletrystyki⁵⁰.

Dzieci młodsze miały uczestniczyć w zajęciach regionalnych poświęconym górom. Dzięki czytankom miały poznawać krajobrazy, strój i gwarę, a podczas zabawy nauczyć się góralskich piosenek.

W listopadzie i grudniu 1945 r. borysławskie Koło MPP zaplanowało m.in.: pogadanki na tematy polityczne, uruchomienie biblioteki dla młodzieży⁵¹ i zbiórkę książek (do końca roku zebrano 2800 pozycji)⁵². Zamierzano też utworzyć kółka: dramatyczne (osobą odpowiedzialną mianowano Filipa Widepola) samokształceniowe, chóralne (Michał Morski), taneczne (Anna Góral), historyczne, literackie i geograficzne oraz zorganizować wycieczkę do kina. Dążono również do przygotowania „imprez artystycznych” – uroczystości poświęconej 115. rocznicy powstania listopadowego (środa, 9 grudnia, godz. 18:00) oraz „choinki” (30 i 31 grudnia).

Członkowie Koła MP mieli zaangażować się również w pracę Drużyny, dla której w listopadzie i grudniu 1945 r. zaplanowano „kurs języka polskiego, pieśni, gry i zabawy, pogadanki i pochody do kina”⁵³.

Ogółem do końca 1945 r. Wydział Młodzieżowy zwołał dwa zebrania i odbył trzy posiedzenia⁵⁴. Pomimo początkowych ambitnych planów, borysławskie Koło MPP nie

⁴⁶ *Ibidem*, k. 112–113.

⁴⁷ *Ibidem*, Protokół nr 2 Zarządu MPP w Borysławiu z 3 XII 1945 r., k. 103.

⁴⁸ *Ibidem*, Protokół nr 3 Zarządu MPP w Borysławiu z 10 XII 1945 r., k. 103.

⁴⁹ *Ibidem*, Protokół nr 4 Zarządu MPP w Borysławiu z 23 XII 1945 r., k. 105.

⁵⁰ *Ibidem*, sygn. 86, Sprawozdanie Zarządu Rejonowego ZPP w Borysławiu od 8 VIII do 30 XII 1945 r., k. 27; sygn. 1283, Protokół nr 40 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu (koniec 1945 r.), s. 56.

⁵¹ *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 39 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 24 XII 1945 r., s. 53.

⁵² *Ibidem*, Protokół nr 40 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu (koniec 1945 r.), s. 55.

⁵³ *Ibidem*, sygn. 1304, Program pracy MPP na listopad i grudzień 1945 r., k. 114.

⁵⁴ *Ibidem*, sygn. 86, Sprawozdanie Zarządu Rejonowego ZPP w Borysławiu od 8 VIII do 30 XII 1945 r., k. 27.

funkcjonowało zbyt sprawnie. Członkowie zarządu w większości nie wywiązywali się ze swoich zadań na czas lub w ogóle – jak np. Michał Morski. Został on wezwany przez Zarząd Obwodowy ZPP, by otrzymać reprimendę za „niewypełnianie obowiązków, jakie na niego nakładał statut”⁵⁵. Podobnie organizacja większości kółek nie znalazła szczęśliwego finału, lecz była ciągle „w toku”. Imprezy przygotowane przez sekcje MPP nie znajdowały szerszych opisów w sprawozdaniach, poza enigmatycznym stwierdzeniem, że poradzono sobie „dobrze” (jak w przypadku uroczystości 115. rocznicy powstania listopadowego). Sporo pomysłów z grudnia 1945 r. nie zostało w ogóle zrealizowanych (m.in. gwiazdka dla dzieci nie uczęszczających do szkoły⁵⁶, czy sylwester) i odnotowanych w sprawozdaniach Zarządu⁵⁷. Słabą rekompensatą dla dzieci była zabawa sylwestrowa, zorganizowana wieczorem 1 stycznia (!) – z chórem i tańcami. Podczas spotkania A. Laufersweiller oraz W. Kowalski zbierali datki dla najbiedniejszych⁵⁸.

Na swoje „usprawiedliwienie” działacze podawali brak „odpowiedniego lokalu, który byłby przeznaczony wyłącznie dla młodych”⁵⁹. Kontrolująca Zarząd Obwodowy ZPP delegatka ZG, Zofia Biller, zaproponowała, by z referatem do młodych wystąpił prelegent z Drohobycza⁶⁰.

Od stycznia 1946 r. członkowie Koła MPP mieli spotykać się częściej, także w niedziele o godzinie 16:00. W trakcie jednego z takich zebrań postanowiono przygotować, we współpracy z komisją kulturalną, obchody rocznicy powstania styczniowego. Co ciekawe, podczas akademii miały zostać wygłoszone referaty oraz trzy wiersze w języku polskim – dwa o Polsce i jeden o Stalinie.

Do listy ambitnych celów dołączyło powołanie komitetu redakcyjnego gazetki ściennej i wydanie jej pierwszego numeru, a także zobowiązanie zastępcy przewodniczącego ZPP o „przyśpieszenie sprawy świetlicy”. Młodzież miała również do końca miesiąca pomóc przy składaniu półek oraz segregowaniu kolejnych książek w bibliotece⁶¹. Innym niezrealizowanym pomysłem było powołanie przedszkola przy Zarządzie ZPP⁶². Pomimo

⁵⁵ *Ibidem*, sygn. 1304, Protokół nr 3 Zarządu MPP we Lwowie z 10 XII 1945 r., k. 103.

⁵⁶ Według planów każde z dzieci do lat siedmiu (nie uczęszczające do szkoły) miało otrzymać „strucelkę, jabłko i słodycze”; *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 38 Zarządu Obwodowego w Drohobyczu z 17 XII 1945 r., s. 48.

⁵⁷ Sprawa sylwestra została zaniechana z braku sali. Nie odbyło się również wyznaczone na 27 grudnia 1945 r. spotkanie Zarządu; *Ibidem*, sygn. 1304, Protokół nr 5 Zarządu MPP we Lwowie z 7 I 1946 r., k. 105; sygn. 1283, Protokół nr 39 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 24 XII 1945 r., s. 53.

⁵⁸ *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 40 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu (koniec 1945 r.), s. 55.

⁵⁹ *Ibidem*, sygn. 86, Sprawozdanie Zarządu Rejonowego ZPP w Borysławiu od 8 VIII do 30 XII 1945 r., k. 27; sygn. 1283, Protokół nr 38 z posiedzenia zarządu w Drohobyczu z 17 XII 1945 r., s. 49.

⁶⁰ *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 40 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu (koniec 1945 r.), s. 55.

⁶¹ *Ibidem*, Protokół nr 39 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 24 XII 1945 r., s. 53.

⁶² *Ibidem*.

planów uruchomienia biblioteki, w styczniu 1946 r. placówka ta nadal nie funkcjonowała, oficjalnie „z powodu nieuporządkowanych ksiązek”⁶³.

Na początku stycznia 1946 r. Koło MPP planowało zorganizować zabawę taneczną (12 stycznia) oraz zebranie młodzieży (14 stycznia), na którym Piotr Sieńko miał wygłosić referat „Nowe oblicze Polski – Perspektywy dla młodych w Polsce”⁶⁴. Niestety zachowane materiały archiwalne dotyczą wydarzeń z połowy stycznia 1946 r. Nie możemy więc ocenić, czy zaplanowane przez działaczy zadania udało się sfinalizować.

5.2.4 Obwód tarnopolski

Ideę założenia Koła Młodych w Czortkowie zgłosił delegat ZG, płk W. Sokorski, podczas posiedzenia Zarządu Obwodowego 1 listopada 1945 r.⁶⁵ Przez listopad i grudzień aktywiści szukali konkretnych rozwiązań, zapisując enigmatycznie w protokole, że „sprawą młodzieży należy się zająć”. W tym czasie zaplanowano jedynie, że młodzież zostanie podzielona na młodszą i starszą (miała zostać objęta pracą świetlicową w kółkach: historycznym, szachistów, amatorskim oraz chóralnym). Aby ją zachęcić do aktywności należało „urządzić choinkę i wygenerować na ten cel pewną kwotę”⁶⁶.

Ostatecznie w mieście Koło Młodych ZPP zostało utworzone 9 stycznia 1946 r. Wybrano wówczas Zarząd do którego weszli: przewodniczący – Tadeusz Sawicki, zastępca przewodniczącego – Zofia Kocowicz, sekretarz – Róża Kaczorowska, skarbnik – Leokadia Husak oraz referent gospodarczy – Edmund Rut⁶⁷. Terminy zebrań ustalono na czwartki (w miarę potrzeb miały odbywać się częściej)⁶⁸.

Prezentując początkowe dokonania Koła Młodych w Czortkowie, Franciszek Wiśmierski stwierdził, że wszystko „rozwija się bardzo pomyślnie, obejmując swoim zasięgiem coraz szersze grona młodzieży polskiej”⁶⁹.

Czortowscy działacze dążyli do upamiętniania ważnych wydarzeń. 21 stycznia – na wniosek Róży Kaczorowskiej – zorganizowano nadzwyczajne zebranie w rocznicę śmierci Włodzimierza Lenina (referat wygłosił F. Wiśmierski)⁷⁰. 11 lutego odbył się „poranek” poświęcony śmierci T. Kościuszki, na który składał się odczyt Zofii Kocowicz, występ chóru

⁶³ *Ibidem*, Protokół nr 41 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 7 I 1946 r., s. 61.

⁶⁴ *Ibidem*, Protokół nr 42 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 14 I 1946 r., s. 64.

⁶⁵ *Ibidem*, sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 1 XI 1945 r., k. 22.

⁶⁶ *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 19 XII 1945 r., k. 28.

⁶⁷ *Ibidem*, sygn. 1360, Protokół Zarządu Koła MPP w Czortkowie z 10 I 1946 r., k. 1.

⁶⁸ *Ibidem*, k. 2.

⁶⁹ *Ibidem*, sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 21 I 1946 r., k. 29.

⁷⁰ *Ibidem*, sygn. 1360, Protokół Zarządu Koła MPP w Czortkowie z 21 I 1946 r., k. 4; sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 21 I 1946 r., k. 28.

oraz deklamacje wierszy „Śmierć Kościuszki” (J. Szostek), „Co mi tam troski” (I. Steliga) i „Raclawice” (T. Höflinger)⁷¹. Ponadto w styczniu i lutym odbywały się przeciętnie cztery spotkania (z udziałem około 50 osób) na których prezentowano wszystkie nadesłane przez ZG ZPP materiały⁷².

Młodzież, co podkreślał F. Wiśmierski, „doksztalała się intensywnie, (...) została podzielona w tym celu na grupy samokształceniowe, uczące się pod kierunkiem nauczycieli i bardziej zaawansowanych uczniów”. Wszyscy Polacy, uczęszczający na zajęcia, mieli otrzymać „legitymacje członkowskie i sprawki⁷³ stwierdzające przynależność do grup samokształceniowych” aby łatwiej poruszać się po mieście⁷⁴.

5.3 Świetlice

Ważnym miejscem pracy Wydziału Młodzieżowego były świetlice⁷⁵. Według działaczy ZPP, to właśnie tam powinny „ześrodkować się wszystkie przejawy pracy młodzieżowej, odpowiadającej jej zainteresowaniom”⁷⁶. Młodzież, w zależności od wieku i rozwoju, powinna być zgrupowana w określone zespoły, pracujące „planowo i systematycznie”. Albin Donat, określając znaczenie i wygląd świetlic we Lwowie, podał cztery kluczowe wyrażenia, którymi mieli kierować się aktywiści ZPP: „estetyka, ideologia, rozrywka, doksztalcanie”⁷⁷. Ten sam działacz, planując powstanie świetlicy w rejonie kolejowym określił ją jako „przyjemny kąt kulturalny i wesoły (...). Sama świetlica winna być czysta, jasna i ciepła. Ozdobiona winna być obrazami z historii Polski – Gazeta Polska i Krajowa z Polski, biblioteka, gry (domino, szachy, karty), radio lampowe (...). Te zewnętrzne rzeczy miały przyciągnąć ludzi do przyjscia do nas. Nad świetlicą musi czuwać wybrany człowiek, który czuwał nad porządkiem”⁷⁸.

We Lwowie działały cztery świetlice. Największa – przy Zarządzie Obwodowym ZPP (ul. Bielowskiego 6 m. 6) – została uroczystie otwarta 8 listopada 1945 roku⁷⁹. Trzy pozostałe

⁷¹ *Ibidem*, sygn. 1360, Protokół Zarządu Koła MPP w Czortkowie z 24 I 1946 r., k. 5; Protokół Zarządu Koła MPP w Czortkowie z 12 I 1946 r., k. 6; Protokół Zarządu Koła MPP w Czortkowie z 31 I 1946 r., k. 7.

⁷² *Ibidem*, sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 26 I 1946 r., k. 30.

⁷³ *Sprawka* (z ros.) – zaświadczenie

⁷⁴ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 21 I 1946 r., k. 29.

⁷⁵ *O świetlicach ZPP*, „Wolna Polska” 1946, nr 3 (139), s. 4.

⁷⁶ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1358, Uchwała konferencji przedstawicieli Zarządów Obwodowych ZPP Zachodniej Ukrainy i Litewskiej SRR, odbytej w Moskwie od 27 I do 2 II 1946 r., k. 90.

⁷⁷ *Ibidem*, sygn. 1304, Protokół Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie z 23 X 1945 r., k. 7.

⁷⁸ *Ibidem*, sygn. 1308, Protokół Zarządu Rejonu Kolejowego ZPP z 4 X 1945 r., k. 29–30.

⁷⁹ *Ibidem*, sygn. 1313, Akt inwentaryzacyjny świetlicy Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie, k. 105–106; sygn. 1304, Protokół Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie z 29 X 1945 r., k. 10; sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 5 XI 1945 r. (maszynopis), k. 39; Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 5 XI 1945 r. (maszynopis z poprawkami), k. 119.

istniały przy zarządach rejonowych (w rejonie kolejowym od 28 października 1945 r.)⁸⁰. Świetlice starano się przyozdabiać – ustawiano w nich kwiaty, przyczepiano chorągiewki polskie i rozkładano obrusy z wcześniej przefarbowanych i wyhaftowanych worków. Sekcja kolejarzy ofiarowała świetlicy przy Zarządzie Obwodowym rzeźbę żołnierza polskiego, ozdobną wypchaną sowę oraz rogi jelenia⁸¹.

Władze ZPP starały się, aby przy wszystkich świetlicach funkcjonowały stałe biblioteki, zaopatrzone w literaturę dziecięcą oraz gry towarzyskie. Podczas posiedzenia Zarządu Obwodowego ZPP 23 października 1945 r. Alojzy Polaczek złożył wniosek o „rozłożenie odpowiedzialności na poszczególne zarządy obwodowe za należyte funkcjonowanie świetlic”⁸².

Na początku grudnia 1945 r. kierownik komisji imprez Wydziału Kulturalno-Oświatowego, Włodzimierz Piechocki, został zobowiązany do bezzwłocznego rozpoczęcia prac organizacyjnych „nad wykorzystaniem świetlic, a świetlicy obwodowej w szczególności”. Miał również zwołać na sobotę 15 grudnia zebranie ich kierowników, podczas którego referat „O pracach w świetlicach miał wygłosić” O. Szechter⁸³. Równocześnie A. Hollanek opracował program koncertów świątecznych⁸⁴.

* * *

W świetlicach poszczególnych rejonów od listopada 1945 r. pracowały koła (samokształceniowe, doksztalceniowe, ogólnooświatowe, sportowe, dramatyczne, chóralskie, muzyczne, szachowe), zespoły (teatru amatorskiego, gier umysłowych) oraz sekcje (literacka, gazetki ściennej).

Od końca października 1945 r., zgodnie z wnioskiem A. Kamińskiej, w świetlicy obwodowej w każdy piątek o 15:00 miało zbierać się kółko dramatyczne, w każdą niedzielę od godziny 11:00 do 13:00 chór, a w poniedziałki od 18:00 kółko języka angielskiego⁸⁵.

W rejonie szewczenkowskim od połowy października 1945 r. zorganizowano Koło Sportowe pod kierunkiem Mariana Małanicza (ucznia klasy X szkoły nr 18 przy ulicy

⁸⁰ *Ibidem*, sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie za listopad 1945 r., k. 27; sygn. 1303, Z życia i pracy ZPP we Lwowie (bez daty), k. 78; Sprawozdanie Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie za listopad 1945 r., k. 128; sygn. 1308, Protokół zebrania z Parkieciarni z 25 X 1945 r., k. 92.

⁸¹ *Ibidem*, sygn. 1303, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 roku, k. 92; sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (rękopis), k. 90; Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (maszynopis), k. 95.

⁸² *Ibidem*, sygn. 1304, Protokół Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie z 20 X 1945 r., k. 6; Protokół Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie z 23 X 1945 r., k. 7.

⁸³ *Ibidem*, sygn. 1304, Protokół Wydziału Kulturalno-Oświatowego ZPP we Lwowie z 10 XII 1945 r., k. 63.

⁸⁴ *Ibidem*, sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 15 XII 1944 r., k. 10.

⁸⁵ *Ibidem*, sygn. 1304, Protokół Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie z 20 X 1945 r., k. 6; Protokół Wydziału Organizacyjnego ZPP we Lwowie z 23 X 1945 r., k. 7.

Kordeckiego). Zajmowało się głównie grą w siatkówkę. Dysponowało dwiema drużynami siatkarskimi, „własną siatką i pożyczoną piłką dla wyłącznego użytku tej grupy sportowej”. Treningi „odbywały się dwa razy tygodniowo po dwie godziny na boisku”. Wydatną pomoc kółku okazała Szkoła Pedagogiczna przy ulicy Rutowskiego, która oddała „do ćwiczeń salę gimnastyczną z pianinem”. Kontynuacja zajęć uzależniona była od otrzymania dodatkowego opału.

W rejonie stalinowskim od listopada 1945 r. pracowało Koło Chóralne dla młodzieży całego obwodu pod kierunkiem prof. Adamczyka. Ponadto 4 grudnia zorganizowano zajęcia gimnastyki rytmicznej pod kierunkiem mgr. Kozło⁸⁶.

Przy rejonowych zarządach ZPP powstawały kursy języków obcych, które mieli prowadzić „fachowi wykładowcy”. Lekcje języka angielskiego odbywały się, od listopada 1945 roku, dwa razy w tygodniu w świetlicy rejonu szewczenkowskiego. Od 1 grudnia podobne zajęcia prowadzone były dla trzech pozostałych rejonów – w świetlicy rejonu stalinowskiego. Dochód z lekcji przeznaczony był na cele opieki społecznej – w listopadzie w rejonie szewczenkowskim zebrano z dobrowolnych datków 300 rubli⁸⁷.

* * *

W Drohobyczu uruchomienie świetlicy nastąpiło 1 grudnia 1945 r. (o godzinie 18:00). Osobą odpowiedzialną za zagospodarowanie pomieszczenia był Wacław Kowalski. Program otwarcia obejmował przemówienie Z. Schneidera, przegląd pracy ZPP, dokonany przez S. Tanenbauma, oraz referat „Niepodległość”, wygłoszony przez A. Laufersweiller⁸⁸.

Niestety wykorzystane materiały źródłowe nie pokazują nam, w jaki sposób drohobycka świetlica przyczyniła się do zwiększenia aktywności Związku na odcinku młodzieżowym.

* * *

W Czortkowie Zarząd Obwodowy ZPP na posiedzeniu 2 listopada 1945 r. postanowił zwrócić się do obwodowego komitetu KP(b)U w sprawie znalezienia lokalu na potrzeby świetlicy, biblioteki oraz szkoły polskiej⁸⁹. Z takim wnioskiem udać się mieli M. Totuszyński oraz H. Kędzierski.

⁸⁶ *Ibidem*, sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r., k. 13; sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (rękopis), k. 92; Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (maszynopis), k. 97.

⁸⁷ *Ibidem*, sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r., k. 11; sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (rękopis), k. 90; Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (maszynopis), k. 95.

⁸⁸ *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 36 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 26 XI 1945 r., s. 42.

⁸⁹ *Ibidem*, sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 2 XI 1945 r., k. 23.

Wykorzystane materiały źródłowe nie pozwalają nam odpowiedzieć na pytanie, kiedy świetlica została otwarta. Musiało to nastąpić w grudniu 1945 r. lub na początku 1946 r. Na posiedzeniu Zarządu, 17 stycznia 1946 r., poruszono po raz pierwszy kwestię urządzenia świetlicy. W tym celu młodzież miała „przynieść z domu potrzebne sprzęty”⁹⁰. Pieniądze na doposażenie lokalu dołożył Zarząd Obwodowy z funduszy przeznaczonych na propagandę.

Wiemy także, że od stycznia 1946 r. w Czortkowie funkcjonowała biblioteka. Powstała głównie z posegregowanych „zapasów polskich książek”. Jej nadrzędnym celem było „doksztalcanie młodzieży”, zarówno w Kole Młodych, jak i w świetlicy, gdzie powstała „podręczna biblioteczka”. Pozostałe książki, „nadające się do wykorzystania”, miały być wypożyczane Polakom po opłaceniu abonamentu w wysokości 15 rubli miesięcznie. Prowadzenie biblioteki powierzono Wawrzyńcowi Skotnickiemu, biblioteczką w świetlicy opiekować się miał Henryk Kędziński⁹¹.

Do pracy świetlicowej czortkowscy działacze wykorzystywali wszelkie materiały propagandowe otrzymane od ZG ZPP oraz Polskiej Agencji Prasowej, opracowując na tej podstawie „referaty na tematy aktualne”⁹².

Na początku marca 1946 r. działacze Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie postanowili wspomóc wszelkie warsztaty młodzieżowe „działalnością naukową, polityczno-społeczną i kulturalno-oświatową”. Postulowano również rozszerzyć dostęp do bibliotek naukowych oraz organizować „wieczorki w świetlicach z samodzielną pracą zespołów” (chodziło o zespoły: odczytowe, chóralne, literackie, gier zespołowych). Zajęcia w czortkowskiej świetlicy prowadzone były dla „młodzieży miejskiej oraz dzieci w wieku od 7 do 14 lat”. Aktywiści zamierzali także wciągnąć „ogół nauczycieli i inteligencji miejscowej mającej znajomość psychologii młodzieży w zależności od jej wieku i pochodzenia”⁹³.

Ponadto od marca 1946 r. Zarząd Obwodowy ZPP w Czortkowie dążył do utworzenia nowych świetlic – w Tarnopolu, Kopyczyńcach i innych miastach rejonu. Miały być w nich organizowane „stałe seminaria, mające na celu przygotowanie nowych kadr pracowników ZPP”. Praca oświatowo-kulturalna miała „swym rozmachem dotrzeć do warstw chłopskich najdalszych zakątków obwodu”⁹⁴.

⁹⁰ *Ibidem*, sygn. 1360, Protokół Zarządu Koła MPP w Czortkowie z 17 I 1946 r., k. 3.

⁹¹ *Ibidem*, sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 21 I 1946 r., k. 28.

⁹² *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 16 III 1946 r., k. 35.

⁹³ *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 2 III 1946 r., k. 34–35.

⁹⁴ *Ibidem*, k. 34.

Pod koniec kwietnia 1946 r. czortkowscy działacze wysłali do Lwowa Janinę Sawicką celem przywiezienia książek do biblioteki ZPP („dla użytku uczniów grup samokształceniowych”)⁹⁵.

5.4 ZPP wobec problemu polskich szkół

Istotnym elementem wychowania ideologicznego była oświata. Edukacji w duchu komunistycznym nadawano bardzo duże znaczenie. System oświatowy odtwarzany w drugiej połowie 1944 roku na ziemiach Zachodniej Ukrainy był kontynuacją systemu stworzonego w latach 1939–1941⁹⁶.

Po ponad miesięcznej przerwie w nauce, spowodowanej działaniami wojennymi, od początku października 1939 r. otworzono upaństwowione szkoły powszechne i średnie. Podkreślano, że nauka w nich była bezpłatna, powszechna i obowiązkowa. Szkoły podlegały Wydziałowi Oświaty Ludowej przy Tymczasowym Zarządzie Obwodu Lwowskiego, który 12 października 1939 r. wydał pierwszą instrukcję dla wszystkich wydziałów oświaty przy tymczasowych radach powiatowych i miejskich oraz kierowników wszystkich szkół zawodowych. Od połowy miesiąca w teren wysyłano kolejne dziesiątki uchwał, postanowień i dyrektyw. Zniosły one naukę religii, wiedzy o Polsce, przysposobienia obronnego, łaciny i greki oraz tych części materiału z historii i geografii, które mówiły o Polsce⁹⁷.

Czteroletnie szkoły powszechne zastąpiono czteroletnimi początkowymi, zaś pięcioletnie i siedmioletnie – szkołami niepełnośrednimi. Gimnazja i licea przekształcono w szkoły dziesięcioletnie⁹⁸.

W placówkach oświatowych pojawiło się obowiązkowe, nowe wyposażenie – „czerwone płachty materiału”, czy popiersia Lenina i Stalina. Stosowano również nowe metody wychowawcze – pogadanki, zbiórki, czy apele o zabarwieniu ideologicznym. Na wszystkich szczeblach szkolnictwa promowano ukraiński. W języku polskim uczono jedynie w placówkach dla dzieci polskich.

⁹⁵ *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 6 IV 1946 r., k. 37.

⁹⁶ Więcej o systemie szkolnictwa: E. Trela-Mazur, *Sowietyzacja oświaty w Małopolsce Wschodniej pod radziecką okupacją 1939–1941*, Kielce 1998, s. 113–243.

⁹⁷ *Idem*, *Sowiecki system oświatowy na ziemiach wschodniej Polski na przykładzie Wydziału Oświaty Ludowej we Lwowie (1939–1940)*, [w:] *Okupacja sowiecka ziem polskich 1939–1941*, pod red. P. Chmielowca, Rzeszów–Warszawa 2005, s. 85–90.

⁹⁸ Okupacja niemiecka przyniosła ponowną zmianę systemu edukacji. Utworzono szkoły powszechne – podstawowe, siedmioklasowe oraz dwuszczeblowe szkoły zawodowe. Dla Polaków nie przewidziano szkolnictwa średniego. Szkolnictwo wyższe zostało zastąpione Państwowymi Kursami Zawodowymi.

Reorganizacja niosła ze sobą także zmiany w kadrze pedagogicznej. Nowo zatrudnieni nauczyciele – Ukraińcy lub Rosjanie – nie byli w ogóle przygotowani merytorycznie i metodycznie do prowadzenia zajęć, co zaowocowało obniżeniem poziomu edukacji⁹⁹.

Polskie dzieci często były dyskryminowane. Wspominając początek roku szkolnego we wrześniu 1939 r., Ryszard Lewandowski zauważył, że w szkole „panowała atmosfera strachu. Klasa była przepelniona. Uczniowie bali się wrzeszczącego nauczyciela. Nieraz zastępował go jego syn, trochę starszy (...), który terroryzował całą klasę”¹⁰⁰.

W 1941 r., według danych Jerzego Borejszy, we Lwowie działało 48 szkół z polskim językiem nauczania (15 średnich, 31 niepełnych średnich i 2 początkowe), w których naukę pobierało 21 845 uczniów¹⁰¹. Stąd zapewne sukces tajnego nauczania. We Lwowie po wkroczeniu Sowietów zostało ono zainicjowane przez instruktorki harcerskie¹⁰².

* * *

W głębi ZSRR 1941 r., według obliczeń historyków, znajdowało się około 132 tys. polskich dzieci. W 1943 r., po wyjeździe części z nich wraz z armią gen. Andersa, do Iranu, Indii, Afryki i na Bliski Wschód, liczbę ich szacowano na 66 tys. Opiekę nad nimi roztoczył, powołany w 1943 r. z inicjatywy Rady Komisarzy Ludowych ZSRR, Komitet do Spraw Dzieci Polskich (*Kompoldiet*). Jego przewodniczącym został Grigorij Iwanienko (zastępca ludowego komisarza oświaty RFSRR), a zastępcą Stanisław Skrzyszewski¹⁰³.

Podczas posiedzenia delegatów na Zjazd ZPP 6 czerwca 1943 r. zebrani stwierdzili, że „szkolnictwo polskie będzie organizacją prowizoryczną na czas trwania wojny”. Wobec tego należało „pewne rzeczy robić praktycznie, bez zakreślania dalekich planów”. Podstawą edukacji miała być „szkoła cztero klasowa w języku polskim w każdym skupisku. Tam, gdzie wskutek minimalnej ilości dzieci polskich takiej nawet szkoły stworzyć się nie da, dzieci chodzące do szkoły rosyjskiej muszą się uczyć na kompletach dodatkowych języka polskiego, geografii i historii Polski”. Nauczanie religii pozostawało w gestii rodziców. Młodzież w wieku uczniów szkoły średniej należało gromadzić w ośrodkach rejonowych, organizując bursy oraz „szkoły całkowicie polskie lub z częścią przedmiotów w języku polskim”.

⁹⁹ Ł. Orzechowski, *Towarzystwo Miłośników Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich w Łodzi w latach 1989–2009*. Praca magisterska napisana w Katedrze Historii Europy Wschodniej pod kierunkiem prof. dr hab. Albina Głowackiego, Łódź 2009, s. 44.

¹⁰⁰ R. Lewandowski, *Moja chłopięca epopeja*, Aleksandrów Łódzki 2010, s. 10.

¹⁰¹ M. Ingot, *Polska kultura literacka Lwowa lat 1939–1941. Ze Lwowa i o Lwowie. Antologia*, Wrocław 1995, s. 197–199.

¹⁰² *Harcerki 1939–1945*, wyd. II, Warszawa 1983, s. 92, 254–255.

¹⁰³ M. Teodorowicz, *Oświata polska w walce o przetrwanie w latach drugiej wojny światowej*, Olsztyn 1997, s. 104; A. Głowacki, *Ocalić i repatriować. Opieka nad ludnością polską w głębi ZSRR (1943–1946)*, Łódź 1994, s. 101.

Program nauczania należało zrekonstruować na podstawie podręczników, które wychodziły we Lwowie do 1941 r. oraz „według deklaracji ZPP”¹⁰⁴.

Działalność ZPP przyniosła wyraźny wzrost liczby polskich placówek oświatowych. Kiedy na dzień 1 sierpnia 1943 r. funkcjonowało 50 polskich szkół, w których uczyło się 1790 dzieci, to już 1 lipca 1944 r. liczba ta wzrosła do 215 szkół (14 851 dzieci oraz dodatkowe 2883 osoby w polskich grupach przy szkołach radzieckich). Mimo to, jak szacują historycy zaledwie 1/3 dzieci objęta była systematycznym nauczaniem¹⁰⁵.

Według instrukcji *Kompoldietu* w sprawie organizacji szkół, w roku szkolnym 1943/1944 nauczaniem miały być objęte wszystkie polskie dzieci. Według wzorów sowieckich, było to podstawowe szkolnictwo (klasy I–IV, dzieci w wieku 7–12 lat) w miejscowościach gdzie mieszkało przynajmniej 25 dzieci. Gdy ich liczba była mniejsza, musiały uczyć się w szkole radzieckiej. W szkolnictwie średnim, w klasach V–VII musiało być minimum 15 dzieci, w klasach VIII–X przynajmniej 10 osób. Ponadto funkcjonowały szkoły zawodowe, rzemieślnicze, kolejowe oraz technika o różnych profilach.

Od drugiej połowy stycznia 1944 r., na mocy rozporządzenia Ludowego Komisariatu Oświaty USRR, wprowadzono w szkole, zamiast opisowej oceny postępów i zachowania uczniów (celująco, dobrze, niedostatecznie, źle, bardzo źle) system pięciostopniowy (5, 4, 3, 2, 1)¹⁰⁶.

* * *

Na początku września 1944 r. ksiądz Franciszek Bajer, zastępca proboszcza z parafii Założce (województwo tarnopolskie), wystosował pisma do ZG ZPP w Moskwie oraz Rady Najwyższej ZSRR z prośbą o „pozwolenie na nauczanie religii katolickiej dla dzieci polskich w szkołach powiatu Założce”, ponieważ „głowa powiatu oświadczyła, że w sprawie religii nie ma żadnej instrukcji”¹⁰⁷.

Duchowny uważał, że poruszenie tej sprawy jest bardzo ważne dla wszystkich szkół na terenie byłych województw lwowskiego, tarnopolskiego i stanisławowskiego. Przypomniał, że w 1939 r. władze radzieckie „samorzutnie utworzyły w niektórych miastach, miasteczkach i wioskach o przygniatającej większości polskie szkoły”, ale nie objęły one swym zasięgiem nawet 50% skupisk Polaków.

¹⁰⁴ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 2320, Protokół posiedzenia w sprawie Wydziału Szkolnego i Oświatowego z 6 VI 1943 r., k. 1–2; Lista obecności posiedzenia w sprawie Wydziału Szkolnego i Oświatowego z 6 VI 1943 r., k. 3

¹⁰⁵ Najwięcej szkół powstało w okresie od 1 X 1943 r. do 1 I 1944. Liczbę nowych placówek szacuje się na 116, w których nauce pobierało 9346 dzieci. Ponadto istniały 74 przedszkola. M. Teodorowicz, *op. cit.*, s. 105–106.

¹⁰⁶ *O czym powinien wiedzieć nauczyciel i uczeń*, „Czerwony Sztandar” nr 88 (625) z 13 XII 1944 r., s. 3; *Więcej uwagi życiu szkoły. Jak pracujemy*, Czerwony Sztandar” nr 88 (625) z 13 XII 1944 r., s. 3.

¹⁰⁷ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 2307, Pismo ks. Franciszka Bajera do Rady Najwyższej ZSRR z 2 IX 1944 r., k. 20.

W całej parafii sprawa dotyczyła 220 dzieci z Załóżców, 130 z Reniowa, 70 z Białogłów, 70 z Białokiernicy, 90 z Bzowicy, 160 z Olejowa, 48 z Ratyszczu oraz 42 z Gajów Roztockich (według danych z 1943 roku). Miały one „po rozpoczęciu nauki szkolnej (...) uczęszczać do szkoły rusińskiej bez języka polskiego”. Problemem był również brak odpowiedniej polskiej kadry nauczycielskiej – „choć nauczyciele rusińscy dobrze znają język polski mogliby nauczyć dzieci polskie bodajże początków języka”¹⁰⁸.

Przeanalizowany materiał archiwalny, nie pozwala nam odpowiedzieć na pytanie, czy listy wystosowane przez ks. Bajera doczekały się odpowiedzi.

* * *

Po ponownym zajęciu Lwowa przez Armię Czerwoną, od września 1944 r. działalność w mieście wznowiły niektóre przedwojenne polskie szkoły. Przywracano je na zasadach, na jakich funkcjonowały w latach 1940–1941. Obowiązywały te same plany i programy nauczania, często w placówkach pracowali ci sami nauczyciele (m.in. w szkole na Zamarstynowie)¹⁰⁹.

W lwowskich szkołach na początku września 1944 r. uwidocznił się konflikt polsko–ukraiński, spowodowany wprowadzeniem języka ukraińskiego i literatury ukraińskiej. Uczęszczający w tamtym czasie do jednej z tych placówek Zbigniew Rudkowski wspominał, że była to już szkoła ukraińska, a właściwie sowiecka. Uczono w niej, że Polacy „to panowie i nasi wrogowie, że bij Polaka, bij pana (...), to zostaje po prostu na całe życie jakaś taka pieczęć, która potem pozwalała inaczej patrzeć na dalsze życie, aniżeli być może oczyma tych dzieci, które nigdy tego nie widziały”¹¹⁰.

Jak odnotowali w swym sprawozdaniu inż. Sznek i H. Koszutska, w polskiej szkole widać było „opór dzieci podsycany przez dom. Charakterystyczny jest fakt przytoczony przez profesora Politechniki Buszyńskiego, (...) który opowiadał, że syn jego, otrzymujący celujące stopnie z języka rosyjskiego, z języka ukraińskiego odpowiedział na niedostateczny. Gdy wrócił po (...) odpowiedzi do ławki, koledzy mu demonstracyjnie pogratulowali”¹¹¹.

Delegaci ZG ZPP uznali, że „ilość godzin języka i literatury polskiej wywołuje obwinienie”. Całokształt nauczania nadal opierał się na programach z 1940 r., „niezupełnie pasujących do obecnej sytuacji politycznej”. Swoje postulaty przedstawili na początku

¹⁰⁸ *Ibidem*, Pismo ks. Franciszka Bajera do ZG ZPP z 5 IX 1944 r., k. 21–22.

¹⁰⁹ E. Trela-Mazur, *Sowietyzacja oświaty...*, s. 254–255.

¹¹⁰ Ośrodek Pamięć i Przyszłość we Wrocławiu [dalej: OPiP], Archiwum Historii Mówionej [dalej: AHM], sygn. 310, Relacja prof. Zbigniewa Rudkowskiego, s. 1.

¹¹¹ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 2307, Sprawozdanie przedstawicieli ZG ZPP inż. Szneka i H. Koszutskiej z prac we Lwowie we wrześniu 1944 r. (maszynopis), k. 24–25; Sprawozdanie przedstawicieli ZG ZPP inż. Szneka i H. Koszutskiej z prac we Lwowie we wrześniu 1944 r. (rękopis), k. 27–28.

września 1944 r. podczas rozmowy z I sekretarzem KC KP(b)U N. Chruszczowem. Zgodził się on na takie rozwiązanie, aby dzieci, których rodzice zdecydowali się na wyjazd do Polski, pobierały naukę według programów *Kompoldietu*, natomiast pozostałe – według dotychczasowych programów.

Było to jednak rozwiązanie tymczasowe. Już 29 września 1944 r. w liście do Stalina Chruszczow zaproponował zaostrzenie polityki wobec Polaków przebywających w zachodnich obwodach USRR. Polegać miała ona m.in. na wprowadzeniu „we wszystkich uczelniach wyższych i szkołach średnich” podręczników oraz zajęć wyłącznie w językach ukraińskim i rosyjskim. W szkołach niższego szczebla nauka odbywać się miała według programów radzieckich, z podręczników zatwierdzonych przez Ludowy Komisariat Oświaty USRR¹¹².

5. 5. Kursy samokształceniowe dla młodzieży

Wydział Młodzieżowy ZPP, dzięki pomocy rejonowych wydziałów oświaty nawiązał współpracę z młodzieżą uczęszczającą do polskich szkół. Przy przychylnej postawie dyrekcji i nauczycieli we lwowskich szkołach odbywały się zebrania młodzieży i kół rodzicielskich, na których zachęcano uczniów do pracy samokształceniowej.

Jej skuteczność najlepiej widać na przykładzie Czortkowa, w którym tajne nauczanie swymi korzeniami sięgało czasów okupacji niemieckiej¹¹³.

Kursy samokształceniowe dla polskiej młodzieży były autorskim pomysłem czortkowskich działaczy ZPP. Kiedy wraz z zakończeniem roku szkolnego 1944/1945 władze radzieckie definitywnie zamknęły wszystkie polskie szkoły w obwodzie tarnopolskim, bardzo duża grupa polskich dzieci pozostała bez możliwości pobierania nauki w języku ojczystym¹¹⁴. Zarząd ZPP w Czortkowie interweniował w tej sprawie u szefów *Obkomu* i *Gorkomu*, jednak „choć dużo obiecano”, nie osiągnięto żadnych konkretnych wyników. Według działaczy ZPP, winę za taki stan rzeczy ponosił kierownik Wydziału Oświaty Obwodowego Komitetu KP(b)U – Hoły, który oświadczył, że „nie ma celu otwierać szkoły

¹¹² G. Hryciuk, *Zmiany ludnościowe i narodowościowe w Galicji Wschodniej i na Wołyniu w latach 1939–1948* [w:] *Przemiany narodowościowe na Kresach Wschodnich II Rzeczypospolitej 1931–1948*, pod. red. S. Ciesielskiego, Toruń 2003, s. 232.; J. Wieliczka–Szarkowa, *Wołyń we krwi 1943*, Kraków 2013, s. 333.

¹¹³ Więcej o tajnym nauczaniu w Czortkowie: I. Kotowicz, *Tajne nauczanie II (u Dominikanów) w Czortkowie*, „Głosy Podolan” 2001, nr 45, s. 13–18; F. Wiśmierski, *Z dziejów szkolnictwa polskiego na ziemiach wschodnich w okresie II wojny światowej (Tajne nauczanie w powiecie czortkowskim)*, Przegląd Historyczno–Oświatowy 1970, R. XIII, nr 1., s. 107–125.

¹¹⁴ Według jednego z dokumentów w 1945 r. w obwodzie tarnopolskim istniała jedna szkoła do której uczęszczało 23 dzieci; AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 744, Szkoły polskie w USRR, k. 3

polskie wobec ruchu repatriacyjnego, a jeśli ktoś chce uczyć swoje dzieci, to może je posłać do szkoły ukraińskiej”¹¹⁵.

Zarząd Obwodowy ZPP zgłosił tę sprawę do ZG, który „przyrzekł swoją interwencję (...) ale i na tym się skończyło”. Zetpepowscy aktywiści, uznając, że likwidacja polskiego szkolnictwa stoi „w sprzeczności z ustawodawstwem radzieckim jak i ideologicznymi podstawami szkolnictwa radzieckiego” postanowili zorganizować w grudniu 1945 r. we własnym zakresie kursy samokształceniowe¹¹⁶. Z pomocą delegatki ZG, Z. Biller, zostały one utworzone w ramach Komisji Kulturalno–Oświatowej Zarządu Obwodowego ZPP i były swoistym ewenementem na terenie Zachodniej Ukrainy¹¹⁷.

Działy one codziennie od 2 stycznia 1946 r. pod kierownictwem prof. Franciszka Wiśmierskiego. Miał on doświadczenie w tym zakresie, bowiem podczas okupacji niemieckiej był „głównym kierownikiem” tajnego nauczania. Według Ireny Kotowicz, prof. Wiśmierski wstąpił do ZPP by „by pod ich szyldem prowadzić nauczanie póltajne, ale znacznie intensywniejsze. Powstał bowiem wkrótce Komitet Przesiedleńczy, przyspieszono (...) wyjazdy do Polski i trzeba było spieszyć się z ukończeniem przez uczniów poszczególnych klas czy uzyskaniem przez nich świadectwa dojrzałości”¹¹⁸.

Początkowo kursy samokształceniowe organizowano w prywatnych domach uczniów, następnie w Świetlicy Młodzieżowej przy ulicy Browarnej. Od kwietnia 1946 r. dodatkowo lekcje odbywały się w mieszkaniu Zrajczykówny, która oddała na użytek ZPP „jeden ze swoich pokojów”.

Dzieci podzielone były na dwie grupy – młodszą i starszą. Uczyły się w nich języka polskiego, języka obcego, łaciny, matematyki, geometrii, fizyki oraz historii. W każdej z grup wiedzę zdobywało ok. 60 uczniów (tab. 19).

W okresie zimowym, jak możemy przeczytać w sprawozdaniu, „z każdym dniem liczba uczniów wzrasta, na co wpłynęło zmniejszenie ruchu ewakuacyjnego”. Prócz tego każdego dnia tygodnia w godzinach 12:00–13:00 odbywały się konsultacje dla dzieci z klas I–VI.

¹¹⁵ *Ibidem*, sygn. 1358, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie do 15 I 1946 r., k. 74.

¹¹⁶ *Ibidem*, Sprawozdanie przewodniczącego Komisji Kulturalno–Oświatowej ZPP w Czortkowie z 2 VI 1946 r., k. 96.

¹¹⁷ Na początku 1946 r. ZG ZPP rozesał do poszczególnych zarządów obwodowych „ankietę szkolną”, która zbierała informacje o polskich placówkach oświatowych. Dla terenu Zachodniej Ukrainy ankiety nie zostały wypełnione. BAM, rkps. 3508, Pismo Referenta Szkolnego do Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 16 IV 1946 r., k. 116; Ankieta – wykaz polskich placówek na terenie obwodu, k. 117.

¹¹⁸ I. Kotowicz, *op. cit.*, s. 14.

Tab. 19. Kursy samokształceniowe w Czortkowie (1946)

Godzina	Poniedziałek	Wtorek	Środa	Czwartek	Piątek	Sobota
10 – 11		Matematyka (B)	Język Polski (A)	Matematyka (B)		Matematyka (B)
11 – 12	Język polski (A)	Geometria (B)	Matematyka (A)	Geometria (B)	Matematyka (A)	Fizyka (B)
12 – 13	Matematyka (A)				Łacina (A)	Matematyka (A)
13 – 14				Historia (A)		Język Polski (A)
14 – 15		Łacina (A)		Łacina (A)		Historia (B)
15 – 16		Historia (A)				Język obcy (A)
16 – 17	Język polski (B)	Język obcy (B)	Język obcy (A)	Język obcy (B)		Język obcy (A)
17 – 18	Historia (B)			Język polski (B)	Chór (B)	

A – Lekcje dla dzieci młodszych

B – Lekcje dla dzieci starszych

Źródło: AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1358, Sprawozdanie przewodniczącego Komisji Kulturalno-Oświatowej ZPP w Czortkowie z 2 VI 1946 r., k. 96.

W pierwszym kwartale 1946 r. uruchomiono również zajęcia dla dzieci z klas I–III gimnazjum oraz dla klasy I liceum. Uczęszczało na nie łącznie ponad 60 dzieci (tab. 20). Od marca 1946 r., w związku z wyjazdami do Polski liczba dzieci uczęszczająca na zajęcia zaczęła spadać. „Odpadła” również młodzież podchodząca do nauki „lekkomyślnie”, licząc, że na wiosnę nie będzie żadnych egzaminów. Ostatecznie do testu końcowego przystąpiło 28 osób (tab. 21).

Tab. 20. Zajęcia dla dzieci ze szkół ponadpodstawowych w Czortkowie (1946)

Zakres realizowanego materiału	Liczba uczęszczających chłopców	Liczba uczęszczających dziewczynek	Razem dzieci
Klasa I Gimnazjum	13	13	26
Klasa II Gimnazjum	10	14	24
Klasa III Gimnazjum	2	3	5
Klasa I Liceum	4	3	7
RAZEM:	29	33	62

Źródło: AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1358, Sprawozdanie przewodniczącego Komisji Kulturalno-Oświatowej ZPP w Czortkowie z 2 VI 1946 r., k. 96.

Tab. 21. Egzaminy dla uczniów szkół ponadpodstawowych w Czortkowie (1946)

Egzamin z materiału	Liczba zdających chłopców	Liczba zdających dziewczynek	Razem
Klasa I gimnazjum	4	0	4
Klasa II gimnazjum	4	8	12
Klasa III gimnazjum	5	2	7
Klasa I liceum	4	1	5
RAZEM:	17	11	28

Źródło: AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1358, Sprawozdanie przewodniczącego Komisji Kulturalno-Oświatowej ZPP w Czortkowie z 2 VI 1946 r., k. 97.

Kadrę pedagogiczną tworzyło łącznie czternaście osób (tab. 22).

Poza doświadczonymi nauczycielami (H. Kędzierski, F. Wiśmierski, B. Potakiewicz, M. Leszczyński), znalazły się w niej również uczennice, które zdały egzamin dojrzałości na tajnych kompletach podczas okupacji niemieckiej (Z. Kocowicz, H. Szymańska, K. Szymańska, M. Litarowicz). W gronie tym była także Janina Sawicka – „dusza, organizatorka, sekretarka i wychowawczyni młodzieży”¹¹⁹. Wiele wskazuje na to, że jednym z nauczycieli kursów ZPP był również ojciec Urban Mieczysław Szeremet (dominikanin), występujący w materiałach Związku jako Mieczysław Urbański.

Tab. 22. Nauczyciele kursów samokształceniowych w Czortkowie (1946)

Imię i nazwisko nauczyciela	Przedmioty
Henryk Kędzierski	Język obcy, matematyka, fizyka
Zofia Kocowicz	Łacina
Maria Kralij	Język polski
Michał Leszczyński	Przyroda, geografia, fizyka
Eugeniusz Lipiński	Przyroda, matematyka
Maria Litarowicz	Historia, język obcy
Bazyli Potykiewicz	Fizyka, matematyka
Janina Sawicka	Język polski, łacina, historia
Wawrzyniec Skotnicki	Geografia, przyroda
Helena Szymańska	Język polski, historia
Kazimiera Szymańska	Łacina, matematyka
Mieczysław Urbański	Łacina, religia, filozofia
Franciszek Wiśmierski	Historia
Tadeusz Zakrzewski	Matematyka

Źródło: AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1358, Sprawozdanie przewodniczącego Komisji Kulturalno-Oświatowej ZPP w Czortkowie z 2 VI 1946 r., k. 97; F. Wiśmierski, *op. cit.*, s. 107–125.

¹¹⁹ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1358, Sprawozdanie przewodniczącego Komisji Kulturalno-Oświatowej ZPP w Czortkowie z 2 VI 1946 r., k. 97; I. Kotowicz, *op. cit.*, s. 14.

Po egzaminach, z powodu braku chętnych, kursy samokształceniowe straciły na znaczeniu. Nie było również osób zainteresowanych konsultacjami.

Pomimo to akcję tę należy uznać za bardzo udaną. Uczestnicy zajęć korzystali z map i książek kupionych przez ZPP za 245 rb. Ponadto 25 rb. wydano na opłacenie światła w lokalu¹²⁰.

* * *

W Drohobyczu od sierpnia 1945 r. zorganizowano zajęcia dla dzieci trzy razy w tygodniu w godzinach popołudniowych. Poza „grami i zabawami” w programie była także nauka języka polskiego, historii i geografii oraz informowanie o „bieżących wypadkach na terenie Polski”¹²¹.

Od listopada 1945 roku, dzieci w wieku szkolnym podzielono na trzy grupy wiekowe i przygotowano dla nich dwugodzinne lekcje za zakresu, m.in. języka polskiego, rachunków, biologii, geografii oraz tańców. Wszystkie zajęcia prowadzili wykwalifikowani nauczyciele¹²².

Zajęcia odbywały się regularnie do marca 1946 r., przy czym, jak podkreślili aktywiści ZPP, liczba uczęszczających na nie dzieci z każdym dniem malała w związku z ich wyjazdem do Polski. Wyjeżdżającym „wydawane były zaświadczenia, stanowiące, że pobierały naukę”¹²³. Anna Kamińska chciała zorganizować olimpiadę młodzieży połączoną za zlotem. Niestety, przeanalizowane materiały nie pokazują, czy inicjatywę udało się zrealizować.

* * *

W Borysławiu dzieci w pierwszym kwartale 1946 roku uczęszczały do publicznej szkoły polskiej. W omawianym okresie odczuwalny był „brak nauczycielstwa polskiego”. Mimo to młodzieży nie pozostawiono bez opieki – „ciężar wychowania”, jak odnotowano w sprawozdaniu, przejął Zarząd Obwodowy ZPP¹²⁴. Pod tym pojęciem kryło się zapewne uruchomienie jakiejś formy doksztalcania, podobnej do organizowanych w pozostałych obwodach USRR.

* * *

W Stanisławowie w lipcu 1945 r. działacze zaproponowali zorganizowanie półkolonii wakacyjnych dla biednych dzieci. Miały one odbywać się w budynku sierocińca przy ulicy

¹²⁰ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1358, Sprawozdanie Wydziału Kulturalno-Oświatowego ZPP w Czortkowie z 2 VI 1946 r., k. 97.

¹²¹ *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 28 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 15 VIII 1945 r., s. 26–27.

¹²² *Ibidem*, sygn. 85, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 1 do 16 XI 1945 r., k. 6.

¹²³ *Ibidem*, sygn. 1283, Protokół nr 47 Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu z 18 III 1946 r., s. 76.

¹²⁴ *Ibidem*, sygn. 86, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 1 I do 31 III 1946 r. (maszynopis z podpisami), k. 52; Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP w Drohobyczu od 1 I do 31 III 1946 r. (maszynopis bez podpisów), k. 56.

Kołątają 63. Koszt wyżywienia jednego dziecka przewidziany był na ok. 60 rb., pokrywany przez rodziców lub opiekunów¹²⁵.

W Stanisławowie, wraz ze zlikwidowaniem 1 września 1945 r. przedszkola na Majzlach, pojawił się problem polskich dzieci¹²⁶. Na wniosek rodziców, którzy nie mogli doczekać się na transport („przez ostatnie trzy tygodnie odszedł tylko jeden”), ZPP postanowił ponownie otworzyć placówkę, „*aż do odwołania z dniem 15, względnie 20 września*”¹²⁷. Zachowane materiały nie pozwalają nam jednoznacznie stwierdzić, czy inicjatywa ta powiodła się.

5.6 Nadzwyczajna Komisja Egzaminacyjna

W połowie lutego 1946 r. priorytetem dla Wydziału Młodzieżowego było stworzenie „komisji maturalnej mającej przygotować młodzież do szkół w Polsce”. Z jej pomocą uczniowie mieli pogłębiać wiedzę z historii, geografii, łaciny i języka obcego¹²⁸.

26 marca 1946 r. podpisano porozumienie pomiędzy wydziałami kulturalno-oświatowymi zarządów obwodowych ZPP we Lwowie i Czortkowie w sprawie przeprowadzania wspólnych egzaminów z kursów kształcących¹²⁹. Było to o tyle istotne, że w Czortkowie nie funkcjonowała żadna polska szkoła. Powstał więc pomysł stworzenia „autorytatywnego ciała pedagogicznego w rodzaju Nadzwyczajnej Komisji Egzaminacyjnej” dla eksternów, która „akceptowałaby postępy uczniów, składających egzaminy upoważniające do przejścia do klas wyższych gimnazjum, ewentualnie liceum”.

Komisja miała składać się z kierownika kursu (przewodniczący) oraz delegata Wydziału Kulturalno-Oświatowego ZPP, którzy rozstrzygali ewentualne wątpliwości oraz podpisywali protokoły egzaminacyjne.

W przypadku, gdy dany przedmiot wykładał nauczyciel kwalifikowany (w opinii działaczy: „godny zaufania”), można było odstąpić od egzaminu i uznać jego opinię o uczniu oraz wystawioną mu notę za ocenę końcową. Natomiast, kiedy przedmiot wykładany był

¹²⁵ *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 4 VII 1945 r. (rękopis), s. 102; sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 4 VII 1945 r., k. 57.

¹²⁶ *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 22 VIII 1945 r. (rękopis), s. 115; sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 22 VIII 1945 r., k. 71.

¹²⁷ *Ibidem*, sygn. 1351, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 12 IX 1945 r. (rękopis), s. 119; sygn. 166, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Stanisławowie z 12 IX 1945 r., k. 77.

¹²⁸ *Ibidem*, sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie z 19 II 1946 r., k. 60.

¹²⁹ *Ibidem*, sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Kulturalno-Oświatowego ZPP we Lwowie od 1 I do 31 III 1946 roku, k. 84; sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie z 6 IV 1946 r., k. 37; sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Kulturalno-Oświatowego ZPP we Lwowie z 6 IV 1946 r., k. 4–5.

przez nauczyciela niekwalifikowanego, należało każdorazowo przeprowadzić sprawdzian wiedzy przed Komisją Egzaminacyjną.

Po zdaniu egzaminów uczniowie otrzymywać mieli „normalne świadectwa szkolne według wzoru przedwojennego, zaopatrzonego pieczęcią ZPP i podpisami komisji”. Druki te zawierały wyszczególnienie przedmiotów objętych egzaminem oraz zapis: „Nauka odbywała się na specjalnych kursach pełnym programem nauczania dla gimnazjum i liceum według programu Min. W. R. i O. P. pod kierunkiem Wydziału Kulturalno–Oświatowego przy Tarnopolskim Zarządzie Obwodowym ZPP w Czortkowie z powodu braku w tejże miejscowości szkoły polskiej ogólnokształcącej”. Poniżej znajdować się miały podpisy przewodniczącego Zarządu Obwodowego ZPP oraz przewodniczącego Wydziału Kulturalno–Oświatowego. Na odwrocie pod datą powinien znajdować się zapis: „Egzamin odbyto dnia, numer protokołu egzaminacyjnego, w obecności Komisji w składzie osób: przewodniczącego względnie delegata ZPP i członka Komisji”. Przy nazwiskach nauczycieli dyplomowanych (tylko tacy mieli prawo egzaminować) należało podać numer posiadanego przez nich dyplomu.

Oprócz wspomnianego porozumienia, porozumienia podczas posiedzenia Zarządu Obwodowego ZPP w Czortkowie omówiono zasady klasyfikacji z poszczególnych przedmiotów (dla zakresu IV klasy gimnazjum). Z języka polskiego materiał obejmował gramatykę i ortografię; z niemieckiego – „znajomość języka bez literatury i lektur”; z łacińskiego – znajomość z zakresu III klasy gimnazjum („część gramatyczną języka można było przyjąć przy klasyfikacji za notę z zakresu czterech klas gimnazjum”).

Treści „przerabiane w klasach radzieckich” odpowiadały materiałom informacyjnym przekazany przez ZG ZPP w Moskwie¹³⁰. Uczniowie, którzy skończyli szkołę radziecką, dodatkowo powinni znać geografię Polski z klas I i II.

W przypadku, kiedy uczeń opanował materiał z zakresu liceum, „względnie zgłaszający się egzamin dojrzałości” (ale nie uczący się języka łacińskiego), mógł uzyskać świadectwo ukończenia liceum lub egzaminu dojrzałości „z zaznaczeniem, że ukończył klasę I i II liceum, względnie złożył egzamin dojrzałości bez języka łacińskiego”.

W połowie kwietnia 1946 r. podczas posiedzenia Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie ustalono terminy egzaminów. Zaplanowano też zebranie studentów i Rady Pedagogicznej, by podać plan lekcji i porządek narad pedagogicznych¹³¹.

¹³⁰ *Ibidem*, sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego w Czortkowie z 6 IV 1946 r., k. 38.

¹³¹ *Ibidem*, sygn. 1303, Protokół Zarządu Obwodowego we Lwowie z 8 IV 1946 r. (maszynopis), k. 72.

W maju 1946 r. „egzamin z klasy I gimnazjum”: zdali Jerzy Filipczak, Ignacy Fedynczyk, Stanisław Kocowicz oraz Jerzy Wysocki¹³². „Egzamin z klasy II gimnazjum” pomyślnie złożyli: Czesława Fedynga, Grażyna Kaczorowska, Róża Kaczorowska, Kazimiera Kocowicz, Stanisław Kutakowski, Anna Misztal, Aleksandra Suliga, Ryszard Szeliga, Anna Ziobem oraz Anna Remboszek. „Egzamin z klasy IV gimnazjalnej” – Izabela Szostak, Danuta Marcinków oraz Stefan Misztal¹³³. Z kolei „egzamin klasy I licealnej” zdali Tadeusz Sawicki, Danuta Kędzierska, Adam Kędzierski, Stanisław Kędzierski oraz Kazimierz Olrzycki. Były to w większości dzieci aktywistów oraz działaczy ZPP¹³⁴.

Szkoły we Lwowie zakończyły pracę 17 maja 1946 r.¹³⁵.

* * *

Nadzwyczajna Komisja Egzaminacyjna, zorganizowana przez ZPP, okazała się bardzo cenną inicjatywą. Umożliwiła 22 młodym ludziom zakończyć określony etap edukacji, aby mogli kontynuować naukę w Polsce.

5.7 Młodzieżowe przedstawienia charytatywne

Ważnym odcinkiem pracy ZPP z młodzieżą było przygotowywanie przedstawień oraz różnych imprez artystycznych, z których całkowity dochód przekazywano na cele Komisji Opieki Społecznej. Za organizację wszelkiego rodzaju uroczystości zazwyczaj odpowiedzialna była sekcja artystyczna, jednak w zachowanych materiałach archiwalnych ze Lwowa, Stanisławowa, Czortkowa i Drohobycza taka komórka nie występuje¹³⁶. Spektakle organizowane były bezpośrednio przez poszczególne wydziały.

Na początku grudnia 1945 r. podczas posiedzenia Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie omówiono sprawę przygotowania przedstawień z młodzieżą, KOS, pracownikami polskich szkół (nr 10, 30 i 33) oraz z kierowniczką obwodowego koła amatorsko–dramatycznego – Zdzisławą Cichocką. Rezultatem rozmów miał być szereg przedstawień,

¹³² *Ibidem*, sygn. 1359, Protokół Zarządu Obwodowego w Czortkowie z 30 IV 1946 r., k. 39;

Protokół Zarządu Obwodowego w Czortkowie z 11 V 1946 r., k. 40.

¹³³ *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego w Czortkowie z 30 IV 1946 r., k. 39; Protokół Zarządu Obwodowego w Czortkowie z 18 V 1946 r., k. 41.

¹³⁴ *Ibidem*, Protokół Zarządu Obwodowego w Czortkowie z 25 V 1946 r., k. 43.

¹³⁵ *Ibidem*, sygn. 1303, Sprawozdanie Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie za kwiecień–maj 1946 r., k. 76.

¹³⁶ Sekcja artystyczna Wydziału Młodzieżowego działała m.in. przy Zarządzie Republikańskim ZPP w Wilnie. Organizowała ona wieczorki dyskusyjne, koncerty oraz przedstawienia artystyczne z udziałem szkolnych kół dramatycznych; E. Kowalczyk, *op. cit.*, s. 155.

których daty należało uzgodnić z kierownictwem teatru ZPP, Zarządem Obwodowym oraz władzami miejskimi¹³⁷.

23 grudnia 1945 r. lwowskie Koło Międzyszkolne zorganizowało widowisko zatytułowane „Cały dzień bez kłamstwa”, które przyniosło 808 rb. dochodu. Tydzień później, 30 grudnia, koło rejonu szewczenkowskiego przygotowało rewię z tańcami ludowymi, pieśniami oraz deklamacją wierszy. Uzyskany dochód (259 rb.) przeznaczono na podarunki gwiazdkowe dla najbiedniejszych dzieci¹³⁸.

W styczniu 1946 r. odbyły się kolejne cztery przedstawienia. Ich tematyka obejmowała „tańce, pieśni artystyczne i ludowe, wyjątki z dzieł Mickiewicza i Słowackiego, jasełka”. Ponadto Wydział Młodzieżowy zorganizował akademię w rocznicę powstania styczniowego (przedstawianą siedem razy). Dla młodzieży trzykrotnie wystąpił również Teatr Małych Form „Miniatury”.

Ogółem grudniowe i styczniowe przedstawienia przyniosły 5183 ruble zysku (4924 ruble „czystego dochodu” oraz 259 rubli na gwiazdkę dla dzieci). Była to dość spora kwota, zważywszy na fakt, który trafnie odnotował Ryszard Gansiniec, że z miasta „bogacze wyjechali, biedota została”. On sam, jako wykładowca akademicki w grudniu 1945 r. zarobił 1200 rb. („*małeńki cukierek kosztuje 1 rubel, trochę większy karmelek 1,5, (...), za keksik płaci się po 2 rb*”)¹³⁹.

Losom dzieci (m.in. kwestiami materialnymi oraz sprawą ich rejestracji na wyjazd do Polski) żywo interesowali się przewodnicząca Wydziału – Anna Kamińska oraz sekretarz Zarządu Rejonu Kolejowego ZPP – Kazimierz Konaszewski¹⁴⁰. Dzięki nim także najbiedniejsze lwowskie sieroty otrzymały w grudniu 1945 r. podarki gwiazdkowe (za kwotę 348 rb.).

Od stycznia 1945 r. dodatkową opiekę nad młodzieżą w rejonie kolejowym roztoczył ksiądz Jan Ewangelista Nowicki z parafii św. Elżbiety¹⁴¹. Uczestniczył on w spotkaniach z dziećmi, odbywającymi się w świetlicy Schroniska nr 2 przy placu Bilczewskiego 5. W pierwszym miesiącu jego podopieczni przygotowali trzy przedstawienia („jasełka”), z których

¹³⁷ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r., k. 13; sygn. 1304, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (rękopis), k. 92; Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie od 17 IX do 5 XII 1945 r. (maszynopis), k. 97.

¹³⁸ *Ibidem*, sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie za grudzień 1945 r., k. 10.

¹³⁹ R. Gansiniec, *Notatki lwowskie (1944–1946)*, Wrocław 1995, s. 65.

¹⁴⁰ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie za grudzień 1945 r., k. 10.

¹⁴¹ *Ibidem*, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie za styczeń 1946 r., k. 9.

dochód przekazano na cele opieki społecznej¹⁴². W lutym 1946 r. odbyły się dwa kolejne jasełka¹⁴³. W marcu – młodzież pod opieką ks. Nowickiego dała siedem przedstawień amatorskich. O ich sukcesie świadczyć może fakt, że przyniosły one aż 9 tysięcy rubli dochodu, który został przekazany na cele KOS¹⁴⁴.

W styczniu 1946 r. Wydział Młodzieżowy udzielił pomocy 4 najbiedniejszym sierotom w wieku jedenastu lat, 36 półsierotom, których rodzice są „starzy albo bardzo niedołężni, ślepi lub kalecy”, oraz 13 aktywistom¹⁴⁵.

W lutym i marcu 1946 r. trwały przygotowania do uroczystości kościuszkowskich. Uczestniczyły w nich przede wszystkim dzieci z polskich szkół nr 10 i 33, których „przedstawienia odbywały się w Teatrze ZPP”, a dochód przekazywany był KOS¹⁴⁶.

* * *

„Praca nad młodzieżą”, rozumiana jako kształtowanie jej świadomości zgodnie z linią ideologiczną ZPP, stanowić powinna „poważną pozycję w dorobku działalności Związku”¹⁴⁷. Zarządy obwodowe ZPP na Zachodniej Ukrainie początkowo o tym zapomniały. Większe zainteresowanie aktywistów młodzieżą pojawiło się dopiero w połowie 1945 r. Pomimo wielu starań aby przyciągnąć ich do siebie, działaczom udało się to w niewielkim procencie. Uczęszczających na zajęcia starano się poddawać silnej indoktrynacji, pozbawiając jednocześnie możliwości samodzielnego kształtowania światopoglądu.

Pomimo wielu wysiłków, bardzo często zdarzało się, że praca kół Młodych Patriotów Polskich miała charakter zupełnie oderwany od środowiska, w którym przyszło im działać. Zajęcia nie były dostosowane do wieku, poziomu wiedzy oraz zainteresowań młodzieży. Referenci zarządów rejonowych ZPP nie „opierali swej pracy na znajomości psychologii młodzieży”¹⁴⁸. Postulowano więc przyciągnięcie nauczycielstwa polskiego, które „z tytułu samego zawodu jest najbardziej predestynowane do pracy z młodzieżą”.

Anna Kamińska kilkakrotnie w sprawozdaniach informowała o występujących trudnościach, „w związku z reakcyjnymi elementami na terenie Lwowa”. Podawała również, jakich środków trzeba użyć, aby zmienić istniejący stan rzeczy. Po pierwsze – wpływać

¹⁴² *Ibidem*, sygn. 1304, Sprawozdanie Zarządu Rejonu Kolejowego ZPP za styczeń 1946 r., k. 3; Sprawozdanie Zarządu Rejonu Kolejowego ZPP od 1 I do 28 I 1946 r., k. 4; sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego Zarządu Obwodowego ZPP we Lwowie za styczeń 1946 r., k. 9; sygn. 1308, Sprawozdanie Zarządu Rejonu Kolejowego ZPP za styczeń 1946 r., k. 3.

¹⁴³ *Ibidem*, sygn. 1308, Sprawozdanie Zarządu Rejonu Kolejowego za luty 1946 r., k. 8.

¹⁴⁴ *Ibidem*, sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Kulturalno-Oświatowego ZPP we Lwowie z 6 IV 1946 r., k. 3.

¹⁴⁵ *Ibidem*, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie za styczeń 1946 r., k. 9.

¹⁴⁶ *Ibidem*, Sprawozdanie Wydziału Kulturalno-Oświatowego ZPP we Lwowie z 6 IV 1946 r., k. 3.

¹⁴⁷ E. Kowalczyk, *op. cit.*, s. 151.

¹⁴⁸ AAN, ZPP w ZSRR, sygn. 1358, Uchwała konferencji przedstawicieli zarządów obwodowych ZPP Zachodniej Ukrainy i Litewskiej SRR, odbytej w Moskwie od 27 I do 2 II 1946 r., k. 91.

moralnie („tzw. czarna robota”) w wypadkach groźnych dla młodzieży, pomagać materialnie i naukowo, oczekiwać pomocy od duchowieństwa oraz stworzyć miłe środowisko w świetlicach¹⁴⁹.

Tych ambitnych założeń nie udało się w pełni zrealizować. Być może czynnikiem decydującym był tutaj stosunkowo krótki czas – właściwa praca organizacyjna, w związku z wyjazdami do Polski, trwała zaledwie pół roku.

Pomimo wszechobecnej indoktrynacji i wykorzystywania młodych do propagowania haseł socjalistycznych, należy podkreślić pozytywne aspekty działalności ZPP. Młodzież zyskała szerszy dostęp do polskiej prasy i książek. Mogła uczestniczyć w zabawach lub zajęciach dydaktycznych, co korzystnie wpływało na ich rozwój. Starszym umożliwiono zakończenie danego etapu nauki dzięki utworzeniu kursów samokształceniowych, a następnie Nadzwyczajnej Komisji Egzaminacyjnej.

¹⁴⁹ *Ibidem*, sygn. 142, Sprawozdanie Wydziału Młodzieżowego ZPP we Lwowie za styczeń 1946 r., k. 8.